

Bergdala glasbruk

– ett gammalt men nytt bruk

Föreningen GLAS i HOVMANTORP 2009

Denna skrift gavs ursprungligen ut år 2009.

Nu är det december 2017. Vad har inträffat under de senaste 8 åren?

Efter några röriga år, bland annat ett mellanspel då Bergdala glasbruk ägdes av ett kinesiskt företag, tog Roger Johansson över.

Efter en smygöppning i början av mars, blev det officiell invigning av ”nya” Bergdala glasbruk den 26 april 2015.

Fortfarande utgör ”blå kant” en grund i produktionen. Man har också tagit upp ”glasnamnen” igen.

Läs mer på www.bergdalahyttan.se.

Sommartid finns café i hyttan.

I anslutning till hyttan har Bergdala Glastekniska Museum öppnat. Museet drivs av Föreningen Glas i Hovmantorp – läs mer på www.bergdala-glastekniska-museum.se

Konstgalleriet lever och har hälsan, läs mer på www.bergdalakonstgalleri.se

Bergdala Spinnshus finns också kvar – www.bergdalaspinnhus.com

Värdshuset har tyvärr stängt.

Innehållsförteckning

Bergdala – ett glasbruk mitt i skogen.....	1
Epoken Alfred Sjö 1889-1919	1
Bergdala anläggs	1
Tandembruken Lindefors-Bergdala	2
Bergdalas pånyttfödelse	3
Sjös betydelse i historiskt perspektiv	4
Samuelssoneran 1919-1944	4
Det Dahlska skedet 1944-1967	6
Ett mellanspel 1967-70.....	7
Conradssoneran 1970-1984.....	7
En orolig epok 1984 - i dag.....	8
Bergdala i ett större sammanhang	9
Underlag för framställningen	11
Studioglas Bergdala.....	12
Produkter & formgivning	13
Inte bara glas	16
Hyttsill	16
Bergdala Härbärke.....	16
Maskin & Tryckluft.....	17
En byggnad – flera verksamheter.....	19
Bergdala Spinnhus.....	19
Bergdala Konstgalleri.....	20
Bergdala Konstgalleris Vänförening.....	20
Levande musik	21
Badhusföreningen.....	21
Röster om bruket och byn	22
Vega Andersson	22
Birgitta Henriksson	23
Lars Erik Karlsson.....	23
Nicke Lindberg.....	25
Kurt Björk.....	25
Stig Strömgren.....	26
Linda Olofsson	26
Thor Nilsson	27
På cykel mot Bergdala.....	29

Bergdala – ett glasbruk mitt i skogen

Olle Krantz

Bergdala glasbruk grundades 1889 i en avsides belägen by, Hästebäck, i Hovmantorps socken. Ett mycket litet glasbrukssamhälle, man frestas säga en glasbruksby, växte upp kring bruket. Belägenheten i skogen var väl inte den bästa och många bruk med liknande lokalisering fick en kort historia – men inte Bergdala. Bruket har genomgått skiftande öden såsom depressioner, högkonjunkturer, konkurser, bränder, nedläggningar och återuppståndelser men det har vägrat dö. Bergdala har trotsat den stora glasbruksöden som började härja på 1960-talet och det lever ännu i det som en gång var en betydande glasregion i sydöstra Småland.

Här kan vi inte gå igenom brukets historia på ett ens tillnärmelsevis fullständigt sätt. Det behövs inte heller eftersom den behandlats i uppsatsen "Kring 'den röda ladan' i skogen: Bergdala glasbruk 1889-1989" av den kände glasbruksforskaren Torbjörn Fogelberg i *Hovmantorp-Furuby Årskrönika*, 1988, utgiven av Hovmantorp-Furuby Hembygdsförening, samt i boken "En gång Bergdala – alltid Bergdala", utgiven av Glasriketprojektet 1983. I dessa publikationer har arbetsstyrkan och dess problem och glädjeämnen fått en framskjuten plats och därför skall vi inte ta upp sådana frågor i den här historiska exposén. I stället skall vi botanisera i historien med sikte på att i första hand behandla ägare och ägarskiften och vad som hänger nära samman med detta, Bergdala i sammanflätningar och förbindelser med andra bruk i regionen. Avslutningsvis ses brukets öden i samband med den svenska ekonomins utveckling i stort och glasregionens förändringar.

Epoken Alfred Sjö 1889-1919

Bergdala anlades av Alfred Sjö. Hans betydelse var stor inte bara för Bergdala utan också i många år för glashantering i Hovmantorp. Han betydde också mycket för glastillverkningens historia i stort i Sverige på ett sätt som han säkerligen själv inte kunde ana.

Sjö föddes den 30 november 1848 i Linne-ryds församling som yngste son till lantbrukaren och nämndemannen Peter Sjö och dennes hustru

Maja Stina f. Håkansdotter. Peter Sjö kom från Attsjö i Furuby socken som indelt soldat till Rolsmo rote; han benämndes trumslagare. På olika sätt arbetade han upp en icke ringa förmögenhet och blev så småningom hemmansägare – två gårdar – och nämndeman. När Peter Sjö dog 1870 ärvde sönerna Frans och Johan August, sedermera känd och mångårig riksdagsman, var sin gård. Alfred blev nog inte heller lottlös. Riksdagsmannen kom senare att få en viss betydelse för Alfreds glasmannabana. Alfred genomgick sex klasser i Växjö Läroverk.

Vid 25 års ålder fick Alfred Sjö anställning som bokhållare vid Hofmantorps (gamla) glasbruk. Där stannade han i tre år och tog sedan ett steg mot att bli sin egen. 1876 grundades Lindefors glasbruk och Sjö, som efter sina år på Hovmantorps bruket fastnat för glaset, hade en verksam del i projektet. Troligen hade han fått ett visst penningkapital vid arvskiftet efter fadern och kunde satsa en del, även om övriga intressenter, brodern och riksdagsmannen J.A. Sjö och patron John Lindqvist, Linneskrub, satsade det mesta. Alfred Sjö stod som inspektör och senare disponent och var den som genom sitt glaskunnande och sina kontakter mest bidrog till att värva folk till arbetet på Lindefors och till att finna kunder. Mot slutet av 1880-talet uppstod oenighet mellan Sjö och bolagsmännen John och dennes son Elis Lindqvist vilket resulterade i att Sjö i september 1889 sålde sina andelar i företaget till den förstnämnde.

Bergdala anläggs

Därmed stod Alfred Sjö med ett kapital som han kunde använda för vidare verksamhet i glashantering och då gällde det ett nytt glasbruk i byn Hästebäck i Hovmantorps socken. Han hade köpt

mark alldeles intill Herråkra sockengräns och köpet avslutades i april 1889. Sålunda hade oenigheten med bolagsmännen i Lindefors redan tidigt under året nått sådana dimensioner att Sjö sökte sig ut på nya vägar. Kanske hade detta skett redan året före; under alla förhållanden finns kostnadsförslag från 1888 på ett nytt glas-

bruksbygge. Efter markköpet 1889 började anläggningen av Bergdala glasbruk och det gick snabbt; i början av november kom driften igång. Bergdala anlades i ett hack i gränsen mot Herråkra socken. En uppgift om brukets tänkta lokalisering är följande:

”Bruksägare A. Sjö tänkte först förlägga bruket inom Herråkra socken. Jordägarna där lyckades dock förhindra detta. Motiveringen var att det skulle bli så betungande fattigvård i socknen. Det kom ju in så mycket löst folk i socknen om det bleve ett glasbruk byggt.”

Detta berättade glasblåsarmästaren Karl Bergman något år före sin död 1932 för Tor Krantz. Det bär trovärdighetens prägel eftersom Karl Bergman var född på Stora Bökås 1873 och började arbeta på Lindefors efter avslutad skolgång, vilket bör ha varit någon gång på 1880-talet. Han kan alltså ha hört resonemang och rykten om Bergdalas grundande under sin tid på Lindefors.

Det är möjligt att Kylleskravs glasbruk, beläget i Lenhovda socken och i verksamhet 1879-1887, spelade en roll i Sjös glasbruksplaner. Alldeles intill Bergdala går vägen till Kyle-skruv rakt igenom Herråkra socken. Kylleskravs glasbruk låg i Lenhovda socken, faktiskt i ett hack i gränsen in mot Herråkra. Bland grundläggarna till bruket fanns glasblåsarna Nils Gustaf Torstensson och Gustaf Emil Torstensson vilka skall ha kommit från Österviks glasbruk och tidigare varit verksamma på Wentzelholms glasbruk. Enligt Fogelberg var två glasblåsare, Emil Torstensson och G. Torstensson, anställda vid Hovmantorps gamla glasbruk i början av 1870-talet men några exakta årtal för deras verksamhet där anges inte. Kan detta ha varit samma Torstenssöner som anlade Kylleskruv och kan Alfred Sjö ha lärt känna dem när han var verksam på Hovmantorp? Om så var fallet, var han rentav indragen i diskussioner om Kylleskravs anläggning? Detta får vi antagligen aldrig veta säkert. Att det fanns förbindelser senare mellan bruken visas av att en av arbetarbostäderna i Bergdala flyttades från Kylleskruv och den benämndes följdriktigt ”Kylleskruvabyggningen”. Förbindelserna mellan de här bruken är exempel på kontakter mellan likartade företag i en industriregion.

En annan berättelse som har att göra med Bergdalas anläggande finns också i Tor Krantz

efterlämnade anteckningar. Den gäller Hovmantorps bruket Sandvik, som grundades samma år som Bergdala, och den tyder på att Sjö hade flera tentakler ute.

”När de män, som skulle starta Sandvik, slutligen bestämt sig för platsen, följde ett ackorderande om priset på marken. Nu var det så att bruksägare A. Sjö på Lindefors, hade planer på att uppföra ett glasbruk. Även han hade tittat på platsen vid Sandviks torp och även talat något med jordägaren om sina planer. Mellan Sandvik och Julatorpet var då kalhugget. Man kunde stå vid Sandvikstorpet och se när folk färdades på vägen vid Julatorpet. Slumpen (eller andra omständigheter) fogade så, att bruksägare A. Sjö beslutade sig för att åka ned och avsluta köpet på Sandvik samma dag som stiftarna voro samlade på platsen. Under det att köpslagandet pågick, fick man se Sjös vagn vid Julatorpet. Jordägaren upplyste då bolagsmännen om Sjös ärende. Det säger sig självt att köpet avslutades fort.”

Det blev alltså Bergdala i stället och det skulle dröja ett antal år innan Sjö blev ägare till Sandvik.

Tandembruken Lindefors-Bergdala

På Lindefors gick det inte så bra utan Sjö. Disponent blev Elis Lindqvist som inte var uppgiften vuxen. Han trasslade till ekonomin så till den grad att han snart fann det bäst att fly landet. Bolaget gick i konkurs och efter en del turer köpte Sjö tillbaka bruket i november 1892.

Här skall tilläggas att i början av 1890-talet rådde lågkonjunktur i landet vilket torde ha påverkat priset för Lindefors i en för Sjö gynnsam riktning. Han hade också tur i det att under resten av 1890-talet gick den allmänna ekonomin snabbt uppåt, även om det inte gick lika bra för glashandlingen där konkurrensen var hård. I efterhand kan man dock konstatera att Sjö köpte i rätt tid.

Det nyanlagda Bergdala gick bra och genom att samköra sina bruk tycks Sjö ha utnyttjat resurserna effektivt. Men 1897 inträffade något som ändrade situationen. På kvällen lördagen den 8 maj utbröt en brand i Bergdalas torkhytta.

Branden spred sig till hyttan, sliperiet och magasinet. Enligt tidningsuppgifter var anläggningen inte försäkrad eftersom Sjö hade för avsikt att flytta verksamheten till Lindefors. Detta var sannolikt något av en missuppfattning eftersom han mycket snabbt efter branden lät återuppföra hyttan och mura en ny ugn. Sedan drevs hyttan enligt gängse uppgifter under fyra månader 1898 och förädlingen av glaset skedde i Lindefors där Sjö 1897 hade investerat i ett nytt sliperi. Sedan skall Bergdala glasbruk inte ha varit i drift förrän 1907. Detta är dock tveksamt eftersom det finns vissa indikationer på att det faktiskt varit i drift då och då även under mellanliggande år. Varför skulle en nybyggd hytta stå oanvänd under så lång tid? Lades verkligen driften helt ned efter fyra månader? Det här var som nämnts under en period med uppgång i den allmänna ekonomin och sannolikt en ökande efterfrågan på glas även om konkurrensen var hård och vinstmarginalerna pressade. Det kan sålunda ha varit så att Bergdalahyttan var igång ibland som reservhytta till Lindefors. Tilläggas kan att det var hyttan från 1897 som användes ända fram till nästa stora brand på Bergdala, 1981.

Emellertid utvidgade Alfred Sjö sina glasbruksintressen på annat håll under den här tiden. Sandviks glasbruk hade som nämnts anlagts samma år som Bergdala, 1889. Efter ett antal år med växlande verksamhet gick Sandvik i konkurs och i juni 1902 köpte Sjö företaget och därmed blev han ägare till samtliga tre bruk i socknen. Bruket drevs sedan sporadiskt till 1905 då det såldes till Kostas direktör Axel F. Hummel och hyttmästaren på Kosta, den sedermera legendariske glasmannen Edvard Strömberg. Snart därefter övertog Strömberg ensam bruket. Kanske var Sjö upptagen med Sandvik – förutom Lindefors – under dessa år och hade mindre tid för Bergdala. Efter försäljningen av Sandvik började han emellertid planera för en fortsättning på Bergdala.

Bergdalas pånyttfödelse

1907 presenterades en ny glasugnsuppfinding, Hermansenugnen, som drog betydligt mindre bränsle än tidigare ugnstyper. Sjö var liksom Strömberg på Sandvik intresserad och de bevittnade en demonstration av ugnen i Skruv på våren 1907. Resultatet blev så gott att de beslöt installera nya ugnar i sina respektive bruk. På hösten samma år började glastillverkningen permanent i Bergdala. Senare installerades också en sådan

ugn i Lindefors. Därmed var driften igång i alla fyra Hovmantorpsbruken – Hovmantorps Nya Glasbruk hade startat 1905.

Verksamheten på Bergdala pågick sedan mer eller mindre kontinuerligt under resten av Sjö's aktiva glasbruksperiod, alltså till 1919. Det samma gäller Lindefors som dock tycks ha blivit mera slitet och medfaret än Bergdala under dessa år på grund av bristande investeringar, reparationer och underhåll.

Fram till 1897 hade Bergdala mellan 40 och 50 anställda enligt företagets uppgifter till den officiella fabriksstatistiken. Ungefär lika många anges för Lindefors. Dock är det okänt i vilken utsträckning det var samma anställda vid de båda bruken och hur Sjö redovisade. Tillverkningarna anges till ungefär samma storlek för de båda bruken, mellan 40 och 50 tusen kronor. Även här är det oklart hur de angivits. Det finns en möjlighet att jämföra med andra glasbruk genom en sammanställning av uppgifter som gjorts för 1898. Medeltalet anställda för bruken i Kronobergs och Kalmar län låg då på drygt 60 men räknas Kosta med sina 450 anställda bort blir medeltalet 45. Tillverkningen var i genomsnitt 72 tusen kronor och exklusive Kosta 53 tusen. Enligt detta skulle således Bergdala och Lindefors kunna ses som ordinära glasbruk under 1890-talet. Även här gäller dock reservationen om hur antalet anställda respektive tillverkningen redovisats. Fram till 1919 – med undantag av de år då Bergdala inte redovisade någon verksamhet – låg sedan antalet anställda vid båda bruken på ungefär samma nivå som tidigare. Något färre anställda var det dock under åren för första världskriget. Detta gäller särskilt Lindefors. Även i fråga om tillverkningsvärde finns tendenser till nedgång, till och med tydligare än för antal anställda.

Världskrigsåren var en period av kraftig inflation vilket ledde till att tillverkningsvärdena nominellt ökade kraftigt i all verksamhet i landet och därmed överlag i glashantering. Detta gällde även för Bergdala där produktionen 1913 var 80 tusen och 1918 217 tusen kronor. Motsvarande tal för Lindefors var 59 tusen och 48 tusen kronor. Mellan dessa år ökade glaspriserna med drygt 200 procent, vilket betyder att realt sett minskade Bergdalas tillverkning med 12 procent och Lindefors med 75 procent.

Det var inte bara de problem som krigsåren medförde som åstadkom nedgången för bruken;

det var också underlåtenheten att genomföra reparationer och underhåll, särskilt på Lindefors. Sjö blev äldre och tröttare och drabbades av sjukdom vilket ledde till att han sålde båda bruken 1919. Han flyttade sedan till Växjö där han avled 1922.

Sjös betydelse i historiskt perspektiv

Alfred Sjö betydde mycket, inte bara för Bergdala och Lindefors som han lade grunden till utan också, som nämnts ovan, för glashantering, särskilt i Hovmantorp. Han var under kortare eller längre tid knuten inte bara till de båda företag som han grundade utan även till Hovmantorps gamla glasbruk och till Sandvik. Faktiskt, som strax skall framgå, kan man också finna en viss – om än svag – indirekt koppling till Hovmantorps Nya Glasbruk.

Sjö ingick äktenskap med den 22 år yngre Anna Sofia Maria Westberg från Förlösa, Kalmar län och makarna fick en son 1897 som dock dog i späad ålder. Äktenskapet kom att avsätta spår i den svenska glashanteringens historia. Omkring sekelskiftet 1900 drogs två av hustruns yngre bröder in i Sjös verksamhet. Dessa, Knut och Sven Westberg, var födda 1873 respektive 1883 och alltså i praktiken en generation yngre än Sjö.

Knut Westberg står upptagen i Sjös hushåll på Lindefors år 1900 och tituleras då bokhållare. När Alfred Sjö köpte Sandviks glasbruk 1902 blev Knut Westberg förvaltare där och 1905 då Sjö sålde bruket till Strömberg och Hummel blev Westberg ”fabriksföreståndare” på Kosta, en syssla som han enligt Weidow innehade till 1916. Dock var hans tid på Kosta inte obruten. 1908 blev han disponent på Hovmantorps Nya Glasbruk, en anställning som han dock endast hade under något år. Efter sin tid på Kosta kom Knut Westberg till Eda som disponent och stannade där till 1927 varpå han blev chef för Alsterfors. Där arbetade han till 1939. Kosta, Eda och Alsterfors ingick i den stora sammanslutningen AB De Svenska Kristallglasbruken med efterföljare och det var alltså den som Knut Westberg ägnade större delen av sitt yrkesverksamma liv. Knut Westberg var också aktiv i glasbrukens branschorganisationer. Här skall tilläggas att också Westbergs son Gustav blev glasbruksman liksom fadern. Först var han hyttmästare på Alsterfors där han blev disponent 1939.

1941 flyttade han till Målerås som disponent vilket han förblev till sin död 1946.

Sven Westberg hade 1904 anställts som bokhållare på Lindefors och 1907 blev han inspektor på Bergdala. Där stannade han till 1915 då han blev inköps- och expeditionschef på Pukeberg. 1919 blev han disponent på Arboga fönsterglasbruk och vid årsskiftet 1922/23 övertog han Ekenäs glasbruk som ledare för ett familjekonsortium. I konsortiet ingick hans syster Anna Sjö, alltså Alfred Sjös änka, som sannolikt satsade en del av det kapital som Alfred Sjö hade lämnat efter sig. Vidare ingick Svens bröder, Carl och Axel Westberg och en svåger, Josef Bolander. Bolander var godsägare och hade en tid ägt Flerohopps glasbruk, som hans far startat. Efter ett par år övertog Sven Westberg nästan alla aktierna i Ekenäs och därefter drev han bruket till 1962. Sven Westberg var mycket aktiv i glashanteringens branschorganisationer och han räknas som en av glashanteringens främsta företrädare.

Sjö fick sålunda stor direkt betydelse för glashantering genom sina egna insatser och indirekt genom Knut och Sven Westbergs verksamhet. Cirka dussinet glasbruk, nämnda i den här skildringen, var på ett eller annat sätt kopplade till dem. Därtill var de, speciellt Sven, inflytelserika inom glasbrukens branschorganisationer.

Samuelssoneran 1919-1944

Lindfors köptes i januari 1919 av en trävarufirma i Oskarshamn och Bergdala av handlanden Frans Oscar Samuelsson och disponent Thor Schmidt, båda från Hovmantorp. Därmed kom Lindefors och Bergdala att gå skilda vägar. Majoritetsägare i Bergdala blev Samuelsson som så småningom flyttade dit. Han kom också att leda verksamheten vid bruket. Schmidt, som ägde en mindre del, var disponent för och delägare i Hovmantorps Nya Glasbruk. Troligen bidrog han i första hand med sitt glaskunnande.

Frans Oscar Samuelsson var född i Älmeboda 1875 som son till en backstugusittare, Samuel Johansson. Han blev senare fosterson till en hemmansägare i Älmeboda. 1899 anställdes han som affärsföreståndare hos handlanden Johannes Petersson i Hovmantorp och 1900 benämns han bokhållare. 1905 övertog han affären, som låg vid Hovmantorps järnvägsstation, och han innehade den i mer än tio år. Ny ägare blev sedan Axel Claesson.

Petersson drev inte bara sin speceri- och manufakturaffär utan var främst virkeshandlare och

Namnen på personerna i bilden finns i bilaga 1

även intressent i olika industriföretag i Hovmantorp. Bland annat gäller det Sunnaviks ångsåg, som var i drift under många år och åtminstone tidvis en betydande rörelse (sågen var belägen där Glas & Trä sedermera etablerades).

Vidare var Pettersson och F.O. Samuelsson under några år i början av 1900-talet delägare i Hofmantorps Elektricitetsverk. Ett annat industriinitiativ som Johannes Petersson tog var anläggandet av Hovmantorps Nya Glasbruk. Där nämns också F.O. Samuelsson som en av delägarna.

Med vid grundandet var också garverifabrikören Carl Johan Petersson och dennes son Anton, titulerad inspektor. Här kan som exempel på förbindelserna, nätverken, mellan bruken i glasbruksregionen, inskjutas att garvare Pettersson tillsammans med två söner, Anton och Bror, 1916 köpte och sedan utvecklade Lindshammars glasbruk i Nottebäck. Detta drevs sedan upp ytterligare av Antons son Erik Hovhammar, Schmidts

svärfar. Han hade startat Johansfors mycket känd i glasbrukskretsar, som blev disponent 1944.

Bergdalabolaget som bytte ägare 1919 var inte ett aktiebolag. Det blev så först 1922 och då ingick förutom Schmidt och Samuelsson även brukspatronen Frans Oskar Israelsson, Johansfors glasbruk, i styrelsen.

Israelsson var Schmidts svärfar. Han hade startat Johansfors och var därtill under olika perioder intressent i Målerås, Modala och Häljunga glasbruk. Han var också i många år styrelseledamot i Hovmantorps Nya Glasbruk. Tre glasbruk, Bergdala, Hovmantorps Nya och Johansfors var alltså representerade i Bergdalas styrelse och detta tillsammans med de olika personernas åtaganden i andra sammanhang visar på de ibland mycket nära förbindelser – även släktskapsband – som fanns mellan bruken i glasregionen.

Tillverkningen under den Samuelssonska eran bestod av hushållsglas samt av flaskor, bur-

kar och medicinglas. Hushållsglaset var av tämligen ordinärt snitt, pressat såväl som blåst, slätt såväl som slipat.

Flaskorna, burkarna och medicinglasen var av mycket varierande slag och levererades till apotek, livsmedelsindustri och kemisk industri. Vidare var man underleverantör till andra glasbruk. Limmared köpte mycket liksom Hovmantorps Nya Glasbruk.

Dock förekom en hel del klagomål på glasets kvalitet, inte minst från Limmared, och en del returerna förekom. ”Vi ha hittills endast haft obehag av edra sändningar” sades det 1928. Glaset var ojämnt, för tjockt eller för tunt och Limmareds kunder begärde bräckageersättning. Klagomål förekom även på hushållsglaset. Det är möjligt att det fanns en del substans i dessa klagomål men det är svårt att få en uppfattning om hur representativa de var. Om tillverkningen varit så dålig som det sägs är det sannolikt att kunderna slutat köpa Bergdalaglas, men så skedde inte. I stället visar det sig att bruket gick med vinst under hela mellankrigstiden med undantag av efterkrigskrisen i början av 1920-talet och ett år under depressionen i början av 1930-talet. Dessutom uppstod en förlust 1938. Det var inga imponerande vinstmarginaler, 1-3 procent, men dock positiva.

Samuelsson synes inte heller ha strävat efter expansion av verksamheten på Bergdala. Försäljningen i fasta priser var till och med något lägre på 1930-talet än under föregående decennium. Ser man till arbetarantalet finner man en liknande tendens. Det innebär att Bergdala förblev ett litet glasbruk. Det var med sina 40-48 anställda minst av de glasbruk som var anslutna till Glasindustrins Arbetsgivareförbund under 1930-talet. 1942, det sista året med Samuelsson som ägare för vilket det finns uppgifter, var antalet anställda nere i 30. Det var ett krigsår och tendensen till minskning av antalet anställda delades med de flesta andra glasbruk. Ser man till övriga glasbruk i Hovmantorp, alltså Sandvik, Strömbergshyttan och Hovmantorps Nya Glasbruk var Bergdala det minsta, mindre än hälften så stort som Sandvik och ”Nya”.

Det Dahlska skedet 1944-1967

På 1940-talet var det dags för ett nytt ägarbyte på Bergdala. Mätt av år och möjligen ära drog sig Samuelsson tillbaka och sålde bruket till en släktgrupp med Fritz Dahl i spetsen. Dock behöll

Samuelsson en minoritetspost av aktierna men flyttade från Bergdala, först till Hovmantorp och senare till Växjö. Den 1 januari 1944 tillträdde det nya Bergdalabolaget med Fritz Dahl som disponent och i styrelsen ingick också hans bror, Gottfrid Dahl som var köpman i Sala. Samuelsson blev styrelsesuppleant.

Fritz Dahl föddes 1896 i Traryd som son till Fredrik Johansson Dahl, som år 1900 stod som backstuguhjon. I unga år började Fritz vid Industrimagasinet, en affär i Strömsnäsbruk. 1916 kom han till Johansfors där han under patron Israelsson, som vi mötte ovan, fick arbeta i lagret, sliperiet och hyttan, dock inte hantverksmässigt utan som tjänsteman. 1922 sökte han sig till Åfors där han 1927 blev hyttmästare med ansvar för driften inte bara i hyttan utan även i sliperiet, gravörverkstaden, måleriet och etsverkstaden. Därtill var han formgivare. Många av de modeller som tillverkades på Åfors under den här tiden stammade från hans hand. 1937 fick han anställning som disponent på Hovmantorps Nya Glasbruk efter Thor Schmidt som vi också mött ovan. Dahl ryckte upp bruket efter en viss nedgång som följt på Schmidts död och förnyade produktionen genom en rad nya modeller. Organisationen förnyades också så att bruket uppnådde god lönsamhet.

Fritz Dahl kom alltså som ägare till Bergdala 1944 men fick endast en kort tid där. I mars 1946 gick han hastigt bort. Gottfrid Dahl övertog då disponentskapet som han innehade till 1949. Då ombildades bolaget till Bergdala Fastighetsbolag och en släkting, Thage Dahl, tillträdde som disponent. Huvudägare omkring 1950 var Gottfrid Dahl, som emellertid dog 1952. Därefter övergick mer och mer av ägandet till brukets största kund, Robert Fredrik Brodegaard som hade en större bosättningsfirma i New York. När bruket gick i konkurs på sensommaren 1967 var det amerikanska ägandet 51 procent. Under hela perioden fram till dess var Thage Dahl disponent.

När Fritz Dahl kom till Bergdala påbörjades ett arbete med att förnya tillverkning och sortiment. Produktionen av flaskor och medicinglas minskades planmässigt och upphörde så småningom. I stället ökade hushålls- och prydnadsglaset i omfattning, särskilt servisglaset. Fritz Dahl inledde också en satsning på export till USA och servisglaset skraddarsyddes för denna marknad. I första hand var det som nämnts Brodegaardfirman som blev avnämare och därtill mer

och mer involverad i bruket ägandemässigt. Detta betydde dock inte att konkurrens uteblev. Brodegaard var en stor firma som köpte glas från ett flertal svenska glasbruk, bland annat Hovmantorps glasbruk och Ekenäs. Därtill kommer att priserna pressades, särskilt sedan firma Brodegaards grundare, som hade varit central för förbindelserna med Bergdala, avlidit i början av 1960-talet. En tillbakagång av exporten på USA skedde också. Ändå fanns vid Bergdalas konkurs 1967 stora inneliggande order som dock på grund av prispress inte kunde ge lönsamhet.

En viss expansion av verksamheten vid Bergdala ägde rum under det Dahlska skedet. Som tidigare framgått minskade verksamheten under Samuelssons sista år i samband med kriget men redan 1944 ökade antalet anställda till 45 och Bergdala var inte längre det allra minsta av bruken anslutna till arbetsgivarföreningen. Sedan ökade antalet anställda till 56 år 1951 och 60 år 1962. Fortfarande var dock Bergdala minst av Hovmantorpsbruken. 1962 hade Strömbergshyttan 70 anställda, Sandvik 130 och Hovmantorps glasbruk 100.

Ett mellanspel 1967-70

Konkursen 1967 ledde inte till att Bergdala glasbruk utplånades. Efter ett driftsuppehåll kom en ny ägare, direktör Nils-Ulf Svensson från Strålsnäs utanför Mjölby, och i november 1968 startade produktionen i den nya regin. Ungefär hälften av den tidigare arbetsstyrkan kom tillbaka. Svensson var verksam inom guldvarubranschen och man hoppades nu att en kombination av denna och glashantering skulle bli fruktbar. Emellertid hade inte Svensson någon erfarenhet av glastillverkning och detta väckte en viss kritik mitt i glädjen över att verksamheten vid bruket kommit igång. Dock var det inget fel på de konstnärliga ambitionerna. Elsa Söderberg, som tidigare på ett framgångsrikt sätt varit verksam vid Hovmantorps Glasbruk anställdes som designer och hon arbetade fram en ny kollektion. En del av det tidigare sortimentet togs upp igen. Trots den konstnärliga satsningen fick det nya bolaget ringa framgång. I januari 1970 gick det i konkurs. Kostnaderna blev helt enkelt för höga.

Conradssoneran 1970-1984

En konkurs efter ett drygt år väckte givetvis bitterhet i Bergdala och man hade inte mycket gott

att säga om bruksledningen. Men samtidigt väcktes på olika håll lusten att göra något för att bruket skulle fortleva. Ett bolag bildades där disponent Elving Conradsson var drivande kraft. Vidare ingick hyttmästare Göran Strömgren, glasarbetarna John Strömgren, Stig Strömgren, Erik Hellsten och Thor Nilsson, samtliga från Bergdala, samt representant Sixten Richardsson, Hovmantorp, och bilskoleägare Gösta Johansson, Åseda. Dock utträdde så småningom Göran Strömgren, Hellsten, Richardsson och Johansson ur bolaget.

Conradsson var en erfaren glasman när han kom till Bergdala vid 59 år ålder. Han härstammade från Alsterfors där hans far var smältare på glasbruket. Där gjorde Elving sina första lärospån. Han var sedan med om att grunda och/eller ledde ett antal glasbruk, Åseda, Sölvesborg, Hylinge, Eneryda och Elme.

Bergdala under den här perioden kan karakteriseras som löntagarägt och bland annat gällde lika lön för intressenterna; Conradssons roll har benämnts på ett träffande sätt, *primus inter pares*. Bruket började nu gå bra, omsättningen steg och såväl hemma- som exportmarknad expanderade. Mycket hängde samman med en satsning på turismen. Ett dotterbruk anlades i Strömsnäsbruk 1973 med en från turistsynpunkt välvald lokalisering. Enligt en turistbroschyr kallades detta bruk Nya Bergdala. Conradsson tillverkade namn i glas och de såldes mycket bra främst till turister. Han arbetade ofta några timmar på morgonen i hyttan när glasmassan var mycket varm och mjuk och lämpade sig för denna speciella tillverkning. Broschyren meddelar följande om namnen: "*Turistspecialité Ditt namn i färgat glas – endast från Bergdala*". Här är ett exempel med originalstorleken 45*22 cm:

Conradsson var en egensinnig man och hans idéer var ofta långt ifrån strömlinjeformade. Han fick uppmärksamhet genom olika utspel vilka inte alltid väckte odelad glädje på myndighetshåll. En

långdragen konflikt gällde att få sätta upp skyltar som visade till Bergdala glasbruk. Inte heller hos fackliga instanser var han alltid väl anskrivnen; en allvarlig kontrovers gällde frågan om att ingå kollektivavtal.

Ett exempel på hans inställning kan hämtas från den nämnda turistbroschyren:

”Efter alla de fusioner som skett i den manuella glasbranschen bör du vara kritisk mot etiketten. Fråga oss! Vi tror oss kunna glastillverkning och fråga oss då även om etiketten ’Hand Made’ är rätt placerad, berättigad och laglig.”

Detta var under en tid av glasbrukskris när man från myndighetshåll behandlade de båda företagen Kosta och Orrefors synnerligen välvilligt. Där introducerades helautomatisk tillverkning. Det var också en tid när det ansågs att glasbruken skulle sammanföras i stora enheter, i praktiken med de båda stora som moderbruk. Detta var dock bara en omväg till nedläggningar av ett stort antal bruk.

För Bergdala, i motsats till de flesta andra bruk, gick emellertid allt bra till 1981, den 11 september – ett ödesdigert datum inte bara för Bergdala. Då brann bruket för andra gången och liksom 1897 påbörjades en återuppbyggnad som gick mycket snabbt; den nya hyttan invigdes den 16 december 1981. Emellertid blev som följd av branden brukets ekonomi ansträngd och delägarna kunde inte enas om hur man skulle komma tillrätta med problemen. Resultatet blev att bruket såldes i augusti 1984.

Trots kontroverser med myndigheter och andra samt inre stridigheter kan Conradssoneran karakteriseras som en stabil och expansiv period för Bergdala, och den hittills (februari 2009) egentligen sista längre perioden av stabilitet.

En orolig epok 1984 - i dag

Elving Conradsson lämnar över till Rolf Casslind och Yord Pettersson.

030884 Foto Kronobergaren

1984 köptes bruket av Rolf Casslind i designefirman Watch-Out och Yord Pettersson, tidigare marknadsdirektör i 3M, båda från Stockholm. Osämja uppstod emellertid snart och redan i slutet av året blev Pettersson ensam ägare. Han vidtog olika förändringar såsom produktplanering, nya produktsatsningar och bearbetning av nya marknader. Vidare genomfördes investeringar och upprustning av lokalerna. Samtidigt växte skulderna och i mars 1987 blev det konkurs.

Olika försök att sälja Bergdala glasbruk gjordes, bland annat till de stora koncernerna Kosta och Orrefors och till Reijmyre glasbruk men utan framgång. I oktober 1987 kom så en köpare, Bernt Stude från Eda i Värmland. Han tillhörde en känd tysk glassliparsläkt och drev själv ett glassliperi i Eda i Värmland. Vidare var han majoritetsägare i en liten turisthytta, Nya Glasbruken i Urshult. Därtill hade han en affär i guldsmedsbranschen och hade planer på att starta glas- och porslinsaffär i Eda. Stude och hans hustru förvärvade vardera 44 procent av aktierna och resterande andelar i Bergdalabolaget köptes av en grupp anställda, Brita Karlsson, Bo Andersson, Lars Andersson och Åke Strömgren. Fastigheten köptes av makarna Stude privat. Bolaget fick namnet Nya Bergdala Glasbruk AB. Detta bolag innehade bruket till 1994 då stora ekonomiska problem uppstått och konkurs hotade. Detta gjorde att bruket såldes och köpare blev Roland Elovsson, Roland Karlsson, Olov Marchal och Mikael Marchal. Olov Marchal var drivande kraft och snart övertog han ensam bruket.

Bergdala drevs sedan som ett självständigt bruk till november 1997. Då gick glasbruken i Skruv och Bergdala samman i ett nytt bolag,

Svenska Glasbruk AB och Bernt Jonsson från Skruv blev verkställande direktör. Olov Marchal var kvar med ett stort ägarintresse. Namnet på bolaget var mycket väl valt med tanke på att den stora koncernen Orrefors-Kosta-Boda var danskägt. Snart gick man vidare i koncernbildningen genom att först Älghults och sedan Rosdala glasbruk köptes. Därmed fanns fyra små glasbruk i koncernen. Detta innebar emellertid problem vilka egentligen var av samma art som vid en tidigare koncernbildning, Kronabruken, som bestod av fem bruk, Björkshult, Gullaskruv, Målerås, Skruv och Åseda. Den sammanslagningen gjordes under 1970-talet men tämligen snabbt blev det konkurs. Det är svårt eller omöjligt att få tillräckliga stordriftsfördelar i en koncern med likartade företag med starkt hantverksmässig tillverkning. Kostnaderna, särskilt för ökad administration av såväl produktion som försäljning, väger över fördelarna. För övrigt är detta något som också jättarna i branschen, Kosta och Orrefors, fått känna av. Nu fick man också uppleva det i Svenska Glasbruk; Älghult lades ner 1998 och Rosdala 2001. Inte heller den kvarvarande delen gick särskilt bra och 2003 begärde sig Svenska Glasbruk AB i konkurs.

Även den här gången vägrade glasbruket i Bergdala att dö. En köpare dök upp, Skandinavisk lampdesign i Moheda, ägt av formgivaren Björn Hultqvist. I september 2003 skedde övertagandet. Olov Marchal, tidigare verkställande direktör och hälftenägare i Svenska Glasbruk knöts till Skandinavisk lampdesign som chef för Bergdala. Den nya personkonstellationen blev dock inte särskilt lyckosam och redan efter två år, i oktober 2005 var det dags för ett nytt ägarbyte.

Bergdala köptes då av belysningsföretaget Frilight i Fristad, Västergötland. VD i Frilight är Björn Christer Svensson. Ett särskilt dotterbolag driver glasbruket, nämligen Bergdala Design AB. Övergången av verksamheten till ny ägare skedde i samband med ett arrangemang i vilket marken där bruket finns köptes av Lessebo kommun, och fastigheten av ett bolag med Göran och Tage Johansson som intressenter. En sannolikt positiv omständighet för bruket är att Studioglas Strömbergshyttan, en framgångsrik studiohytta, flyttat över sin verksamhet till Bergdala.

Sett till antalet sysselsatta är Bergdala ett litet bruk. När Conradsson et consortes sålde bruket fanns ett femtiotal anställda. En minskning skedde under 1990-talet till ett tjugotal och sedan

till ett tiotal. Antalet för närmast tankarna till studiohytta, men skillnaden är att lokalen liksom rundugnen hela tiden varit avsedd för ett större antal verksamma. Nyligen har dock den stora ugnen rivits och ersatts med ett par mindre.

Bergdala i ett större sammanhang

Fram till 1850-talet var Sverige ett land helt dominerat av jordbruk. Dock förekom en del industriell verksamhet såsom järnhantering, främst i Mellansverige men också i Småland. Efter mitten av 1800-talet inleddes en period av industriell och ekonomisk expansion och industrialiseringen blev mycket tydlig mot slutet av århundradet. Något decennium in på 1900-talet kan landet betecknas som ett industriland. Den ekonomiska utvecklingen fortsatte sedan, om än med växlande hastighet. Industriproduktionen växte men den kom att från 1960-talet öka mindre än produktionen av tjänster och liksom andra utvecklade länder kom Sverige att mer och mer framstå som ett tjänstesamhälle.

Industrialiseringen innebar inte bara en genomgripande ekonomisk omvandling utan också betydande sociala förändringar avseende såväl anställda som företagare. De anställda och ibland också företagarna rekryterades ofta från jordbrukssektorn – torpare, drängar, pigor och senare också bönder. Företagare hade inte sällan sitt ursprung i de anställdas led. Själva det sociala livet förändrades också radikalt. Människor flyttade från landsbygden till städer och tätorter; de blev rörligare än tidigare såväl geografiskt som socialt.

Denna ekonomiska och sociala omvandling berörde alla näringar och industrigrenar och alla delar av landet. Samtidigt fick olika landsdelar olika specialisering. I Småland, särskilt den sydöstra delen på ömse sidor om gränsen mellan Kronobergs och Kalmar län blev glashantering dominerande. I detta jämförelsevis fattiga område ersattes en utkonkurrerad och därmed utdöende järnhantering av glashantering, närmast i brist på annan expanderande industri. I glasregionens 13 socknar anlades 42 glasbruk under perioden 1851-1910 medan sju anlades i övriga Småland och 39 i hela övriga Sverige. På vetenskapligt språk talar man om klusterbildningar när det gäller sådana anhopningar av likartade företag som uppkom i glasregionen. På turistpråk har som bekant benämningen Glasriket skapats. Företagsanhopningar ger ofta positiva effekter på

området, särskilt industrin. Det kan gälla yrkeskicklighetens utveckling, idéspridning och personkontakter såväl mellan ägare som anställda, samägande av företag och möjligheter att överta varandras byggnader och inventarier. Med ett modernt uttryck skapades nätverk. Det kan emellertid också, speciellt på längre sikt, bli negativa effekter av sådana företagsanhopningar genom att dominansen av befintliga och likartade företag kan kväva tendenser till nya idéers genomslag och spridning och till nyföretagande av annan art.

Bergdala glasbruks historia från 1800-talets andra hälft till i dag illustrerar de ekonomiska och sociala förändringar i samhället i stort som här antytts liksom effekterna av bruksanhopningen i glasregionen. Bruket anlades under den livliga industrialiseringsperioden under 1800-talets andra hälft då också den småländska glasregionen bildades. Det var inte någon isolerad företeelse utan leder via grundaren sitt ursprung till tidigare glasbruk och via grundaren blev det också olika slags kontakter med andra bruk. Att det låg mitt i skogen spelade mindre roll; transportererna var relativt sett billiga och arbetarna hade inte, jämfört med i dag, stora anspråk på bostäder och på kommunikation utanför bruksorten. Fördelarna, framför allt god bränsletillgång övervägde, i all synnerhet som bruket hade en kompetent och någorlunda kapitalstark ledning. Detta fortsatte under en stor del av 1900-talet. Såväl under Samuelssoneran som största delen av Dahlska skedet var bruket ett stabilt företag.

Bergdala illustrerar också en annan tendens i industrialiseringens historia, nämligen en som har att göra med ägarnas ursprung. Alfred Sjö, F.O. Samuelsson och Fritz Dahl är alla exempel på något som blev tämligen vanligt, en social omgruppering över generationer. Sjös far hade arbetat sig upp från indelt soldat till välbärgad lantbrukare som kunde kosta på barnen läroverksutbildning. Detta bidrog i sin tur till att Alfred så småningom blev förmögen bruksägare. Samuelssons far liksom Dahls tillhörde de lägsta sociala grupperna i bondesamhället; de var backstugusittare. Men båda arbetade sig upp till ledande positioner. Den här typen av sociala omgrupperingar var viktiga under industrialiseringen.

Under andra hälften av 1900-talet inträffade emellertid stora förändringar. I samhället i stort ökade välståndet, en inkomstjämnning skedde, tekniska landvinningar var omfattande, den inter-

nationella handeln växte och den geografiska rörligheten ökade. För glashantering fick allt detta vittomfattande konsekvenser. Föremål av nya material, främst plast, började ersätta glaset vilket blev besvärande för glasbruken liksom, och inte minst, import av maskingjort glas som kunde säljas till betydligt lägre priser än det handgjorda. Glashantering förlorade en stor del av produktionen av vardagsvaror såsom dricksglas, förvaringskärl, det mesta pressglaset och annat. Tidigare hade till och med senapsglas blåsts vid de småländska bruken. Kort sagt, efterfrågan på vardagsglas minskade starkt och det mera lyxbetonade glaset blev kvar, men också detta fick känna av en ökad konkurrens. Dessa tendenser innebar en kraftig krympning av marknaden vilket inträffade samtidigt som kostnaderna steg genom höjda löner. Resultatet blev ökande svårigheter för bruken. För Bergdalas del märktes det genom prispressen och konkursen 1967 var ett tecken på att de nya tendenserna börjat slå igenom med full kraft. Det Svenssonska försöket att driva bruket är exempel på hur man försökte möta problemen, nämligen genom ökat konstnärligt inslag, men det hjälpte inte.

Så kom 1970-talet. De tendenser som börjat kännas tidigare slog igenom med full kraft och ett stort antal glasbruk, många av dem välkända och ansedda som stabila, fick läggas ner. Men nu gick Bergdala mot strömmen. En ledare med en lyckosam affärsidé tillträdde, Elving Conradsson. Hans intensiva satsning på turismen gav utslag och Bergdala expanderade i motsats till de flesta andra glasbruk. Dock blev branden 1981 ödesdigert och bolaget repade sig inte.

En annan tendens är att studiohyttor blivit väl etablerade, det vill säga små hyttor med få personer verksamma har ökat rejält i antal. Detta har lett till att glashanteringens anknytning till glasregionen blivit mycket lösare än tidigare. Regionens kvarvarande bruk har i realiteten med få undantag kommit att anta formen av studiohyttor eller i varje fall har de minskat starkt i storlek. Glashanteringens problem märks också i fortsatta bruksnedläggningar och på hur jätten i branschen, Orrefors Kosta Boda, agerar. I Orrefors har den hantverksmässiga tillverkningen i det närmaste upphört och samtliga formgivare har mist sin fasta anställning. Ingen glastillverkning äger längre rum i Boda. Bruksorten Kosta kännetecknas i dag av en jättelik diversehandel och hur

glastillverkningen i framtiden kommer att bedrivas där återstår att se.

I september 2008 lades varsel om att ett hundratal personer i Orrefors Kosta Boda skulle avskedas och i januari 2009 varslades ytterligare 200 anställda. Varslen hänger samman med den 2008/2009 rådande djupa ekonomiska krisen. Krisen har dock egentligen endast påskyndat den minskning av glashanteringens som börjat tidigare och som har djupt liggande långsiktiga orsaker.

Och Bergdala: Ovan karakteriserades tiden sedan början av 1980-talet som en orolig epok och förhållandena då hänger i hög grad samman med glashanteringens allmänna problem. Många har känt sig kallade att klara bruksdriften men ingen har blivit särskilt lyckosam; om detta vänt med nuvarande ägare och om en långsiktigt hållbar lösning nåtts för Bergdala glasbruk återstår att se. Bruket har träffats hårt av den ekonomiska krisen men har, trots vissa inskränkningar av driften, i skrivande stund (februari 2009) ännu kunnat hålla ut.

Underlag för framställningen

Skildringen är byggd på fakta om bruket men den är inte enbart ett återgivande av dem. I stället görs ett försök att binda samman och tolka dem så att ett skeende, ibland sannolikhetsbaserat, byggs upp och möjliga förklaringar kan ges.

De allmänna uppgifterna om glashanteringens är hämtade från Krantz, Olle, *Glashanteringens i Kronobergs och Kalmar län: Födelse – förnyelse – förvandling* (kommande arbete) som innehåller en analys av den ekonomisk-historiska utvecklingen inklusive orsakerna till lokaliseringen och en del revideringar av tidigare uppgifter och uppfattningar. (Trots en växande mängd historisk litteratur om Småland har någon djupgående analys av den småländska ekonomins historia och glashanteringens ekonomiska utveckling hittills inte publicerats.)

Allmänna uppgifter om glasbruken har hämtats från Weidow, Jarl, *Svenska Glasbruk 1555-1965*, Svenska Glasbruksföreningen, Växjö 1969. Uppgifter om glasbruken 1898 finns i Key-Åberg, Karl, *Arbetsstatistisk studie öfver glasin-dustrien i Sverige*, Skrifter utgifna af Lorénska Stiftelsen N:o 17, 1899. Om glashanteringens branschorganisationer finns uppgifter i *Glasindustrins Arbetsgivarförbund 1908-1958*, Växjö 1958, och i *Svenska Glasbruksföreningen 1912-1962*, Växjö 1962.

I *Hovmantorpsbladet 1952* finns en uppsats, "Glashanteringens i Hovmantorp" skriven av Carl Hermelin. Om Bergdala finns en del skrivet och särskilt bör nämnas "En gång Bergdala – alltid Bergdala", utgiven av Glasriketprojektet 1983, och Fogelberg, Torbjörn, "Kring 'den röda ladan' i skogen Bergdala glasbruk 1889-1989", 1988, i *Hovmantorp-Furuby Årskrönika*, utgiven av Hovmantorp-Furuby Hembygdsförening. I denna finns också Fogelbergs uppsatser, "Hovmantorps Glasbruks Aktiebolag 1859-1878", 1968, "BERÄTTELSE om Hovmantorps Glasbruks Aktiebolag under åren omkring 1878 och den förödande branden den 15 juni nämnda år", 1985, och "Ur Lindefors Glasbruks historia 1876-1933", 1996. Uppgiften om Bergdala och Herråkra finns i Tor Krantz' uppteckningar och om Karl Bergman i *Verner Bergman och hans glas – ett EU-projekt*, Föreningen Glas i Hovmantorp 2007.

Berättelsen om markköpet vid Sandvik finns också i Tor Krantz' uppteckningar. Tor Krantz' far John Krantz (född 1869) hade hört den av markägaren Otto Andersson.

Om Kylleskrub kan man läsa i Anderbjörk, Jan-Erik, *Glasbruken i Lenhovda*, i *Lenhovda – en värendssocken berättar*, Lenhovda hembygdsförening 1948.

Om andra företag i Hovmantorp än glasbruk skriver Josef Brandting i "Företag som levat och dött" i *Hovmantorpsbladet 1952* och Torbjörn Fogelberg i "Om industri och hantverk i Hovmantorp under årtiondena kring 1900", *Hovmantorp-Furuby Årskrönika*, 1993. Fogelberg har också skrivit "Hovmantorps Nya Glasbruk 1905-1977" i denna årskrönika.

Källor till de senaste decenniernas historia är huvudsakligen tidningsuppgifter.

Entrén till Bergdala glashyttta

Gjutet Bergdala troll

Sista smältan i den gamla rundugnen 9/7 2008

Studioglas Bergdala...

Tillsammans med Leif Persson och Mikael Axenbrandt, startade Håkan Gunnarsson Studioglas Strömbergshyttan i november 1980.

År 2007 flyttade Studioglas Strömbergshyttan sin tillverkning till Bergdala glasbruk och studiohyttan blev senare en integrerad del av Bergdala glasbruk. Strömbergshyttan var en förhållandevis framgångsrik hytta tack vare sina formgivare, Anna Örnberg som har varit med nästan från starten, Ulla-Karin Bergqvist och Lars Sestervik – men inte minst tack vare Håkan Gunnarsson själv.

En av de saker som är speciella för deras glas är mönster med luftbubblor, den så kallade Arieltekniken. De framgångarna får delvis tillskrivas Håkan som en gång för länge sedan var nere i Tyskland och besökte en tillverkare av kylugnar. På baksidan av verkstaden stod ”en hel container full med gamla järnformar” och det bar sig inte bättre än att Håkan fick syn på en spikform. Som svar på en försynt förfrågan fick han svaret ”Ta skiten du, för det där är ändå bara skrot alltihopa” och bubblemönstren blev ett av Strömbergshyttans kännemärken.

Till Bergdala kommer olika konstnärer för att få sina egna alster tillverkade. Unika objekt och mindre serier som inte saluförs i Bergdala utan på olika gallerier och av konstnärerna vid egna utställningar.

En verksamhet är också att ta emot praktikanter från konst- och designskolor. Håkan får också uppdrag att göra udda saker, bland annat ett pris till världens bästa fotbollsspelare, Figuera. Det skulle bara vara ett enda exemplar, men Håkan gör alltid två och väljer sedan den som blir bäst för leverans. Så den som vill se ungefär hur det slutliga priset ser ut kan komma till Bergdala, där den ratade versionen står ovanpå informationstavlan mitt emot hyttentrén.

År 2005 fick Håkan ett annat udda uppdrag, nämligen ett filatelistpris. Den gången valde han att göra ett inlägg av bladguld i form av ett frimärke med tandad kant i glaset. Men den blev så dyr, så då gjorde han bara ett enda exemplar. Å andra sidan: Den som vill se verket kan köpa sig

ett Schweiziskt frimärke, för Håkans glaspjäs blev till ett frimärksmotiv!

Sommaren 2008 ersattes glasrikets näst sista rundugn med två stycken elektriska degelugnar. Den sista rundugnen fanns i Målerås, även den ett minne blott.

Håkan är också den ende glasarbetare som har förtroendet att göra Erik Höglunds glas. Allt det Höglundglas som tillverkas och säljs idag görs av Håkan och hans arbetskamrater.

Produkter & formgivning

Klaus Bengtner

Såsom vid många andra glasbruk på 1800-talets slut tillverkades bruks- och servisglas. Tidigt kom man att ha en tillverkning av medicinglas, flaskor och burkar från 2–100 g. Denna produktion kunde sysselsätta upp till sex verkstäder och tillverkningen fanns med fram till 1944. Sedan blev konkurrensen från maskintillverkat glas för stor. Kaffekulan var också en stor produkt. De fanns i tre storlekar, 12, 38 och 75 tum. En tum motsvarade 2,5 cl. Dessa kulor fick ge namnet åt det nya sliperiet *Kaffekuleboa*, som stod klart 1923.

Det som kom att bli synonymt med Bergdala i modern tid är den "blå kanten" på olika produkter som den klassiska filbunksskålen. Skålarna

gjordes både med och utan den blå kanten. Ackordspriset var på 1920-talet 2.40 kr per "hytt-hundra" och 10 öre mindre för den utan blå kant. På 50-talet började mejerierna att leverera filen på burkar och flaskor och då var filbunkens storhetstid över. Efter nästan 20 års tid togs den blå kanten upp igen på inrådan av glasblåsaren Stig Strömgren, med mångårig anställning på bruket. En kuriositet var att möbeljätten IKEA lanserade en bunke med den blå kanten i början av 90-talet. Men Bergdala protesterade och hävdade med hänvisning till brukets långa historia och skålens anknytning till bruket att inga plagiat fick tillåtas. IKEA i sin tur kunde inte belägga dess egentliga ursprung och fick därför dra tillbaka sin bunke.

Någon formgivning utförd av externa konstnärer har endast sporadiskt förekommit. Här följer dock några exempel:

Ägaren själv Elving Conradsson, gjorde de populära namnen i flera färger. Bergdalatrollen var en annan stor produkt, även de i flera färger och storlekar. Sliparen Egon Eckerström stod för ett flertal av dekorerna på vaser och skålar m.m. Det finns dock en del undantag. Formgivare som varit verksamma i olika omfattning är skådespelerskan Gaby Stenberg, konstnären Bengt Lindberg, konstnären och formgivaren Mats Theselius, designern Thommy Bremberg, keramikern och designern Elsa Söderberg. Vidare designern Christopher Ramsey, keramikern Tina Hellman, designern Margit Pettersson samt till slut professor Signe Persson-Melin.

De båda sistnämndas produkter är gjorda på klassiskt Bergdalavis med den omvikta färgade kanten och även färgad form. Dagens tillverkning består till stor del av "konstglas" på ljussocklar som ger glasets form och färg en ny dimension – *Bergdala Design*.

Elving Conradsson pekar ut en ny epok för Bergdala

Inte bara glas ...

För att en by skall utvecklas och leva vidare är en lokal industri viktig, inte bara för de anställda, utan också för övrig industri och verksamhet som hantverkare, handlare och deras familjer. Bergdala var och är inget undantag. Här presenteras några övriga verksamheter.

Hyttan var, förutom platsen för glastillverkning, ofta samlingspunkten i byn, men den har även använts i andra syften.

Fotomodellen Eva Fristedt poserar för ett klädföretag. Foto, Mats Samuelsson KB.

Hytt sill

Elving Conradsson införde hyttsillen på Bergdala, lite oklart när. Starten kan ha varit i samband med ”något jubileum”. Bertil Perrolf spelade in det populära radioprogrammet ”Skivor till kaffet” där en gång.

Brita Johansson, Rut Lindström och Linnea Jonsson var med från början. – Det var ett kök i källaren så det blev mycket och tungt att bära. En del av maten tillagades också i kylugnen. I början av Ruts ”karriär” hade man bakpotatis, sill och isterband, med Conradssons favorit – marängsviss till efterrätt. Det stekta fläsket som ingrediens tillkom först senare. Ostkaka som dessert har det varit länge nu – troligen infördes även den på Conradssons tid. Källaren där en del av maten tillagades har också använts som personalmatsal. Där var det besvärligt att hålla det tillagade varmt medan annat lagades. I början diskades det därnere också. Det var slitsamt att bära allting upp och ned för denna trapp, mirakulöst nog var det aldrig någon som trillade! Det var mycket mer hyttsill då – ofta uppåt 100 gäster, flera gånger i veckan.

Otaliga var de konferenser, personalfester och privata kalas som inramades av hyttsill, med

eller utan trubadur. Olika jubileer och födelsedagsfester förekom dessemellan. Vid något tillfälle klagade en gäst på att sillen var seg. Det visade sig att han hade ätit den med papperet på!

Bergdala Härbärke

Värdshusets ursprung går att finna i den enkla servering som startade 1978.

Krögarparet Klas och Monica Nystrand kom till Bergdala under tidiga hösten 2005 på jakt efter någonstans att ”varva ner”. Det var dottern – Anette – som tyckte att de inte längre skulle ”gå och dra” i Helsingborg, utan skulle bosätta sig någonstans där hon bland annat kunde bygga upp sin egen verksamhet med hälsocoaching. Efter att ha farit runt på olika platser kom de alltså till Bergdala, där värdshuset var till salu efter familjen Sjölin. ”Vi föll pladask” säger Klas.

Sedan Klas och Monica tog över – för tre år sedan – har omsättningen fördubblats och man har idag i stort sett full beläggning på de 46 gästbäddarna under hela sommarsäsongen.

Många av gästerna kommer tillbaka igen år från år och både Monica och Klas lägger sig vinn om ett personligt bemötande. Exempelvis håller Monica ”morning speeches” till frukosten, då hon berättar om byn och om glaset. ”Det gäller att intressera gästerna för glas – annars kommer de ju inte tillbaka.”

Ett mål för krögarparet är att försöka få gästerna att stanna kvar en stund också efter frukosten så att glasbruket skall hinna öppna butiken, men om inte det går så har Monica ibland tagit in dem på en kort runda och även låtit dem handla. Samarbetet mellan näringsidkare i en så liten by som Bergdala måste ju fungera smidigt.

Orsaken till att turisterna övernattar i Bergdala tror Klas är att det är så lugnt och fridfullt, och en stor del av gästerna är också familjer. Men grupper, både organiserade bussresor och andra

grupper, är en ökande krets, såväl sommar som vinter.

Men det räcker inte med bara övernattningar, man måste få turisterna att överhuvudtaget komma till byn. Därför har Monica och Klas också tagit initiativ till marknader – julen, påsken, midsommaren och flera andra helger – nog är det anledning att ställa till med marknad!! Och var passar det bättre än utanför glashyttan i Bergdala?

Även om man inte har någon reguljär matservice med dagens rätt och lunchmeny och middag med á-la-carte, så är också matservicingen en ökande andel av värdshusets omsättning. Monica har en egen liten ekologisk grönsaksodling bakom värdshuset och försöker så långt som möjligt att erbjuda ekologisk mat. Efterfrågan av att hämta mat från Bergdala Värdshus ökar i närområdet.

Vad gäller planer för framtiden säger Klas att det är en fråga om att välja rätt nivå. Tanken med att ha ett litet värdshus i en liten by är ju inte att det skall bli för stort. ”Man kan fråga sig”, säger Klas, ”hur kul det är att driva ett hotell med 90 anställda som i Kosta, jämfört med vårt mysiga lilla värdshus.”

Maskin & Tryckluft

Tore G Johansson byggde sitt hus i Bergdala vintern 1978/-79 och har bott i Bergdala sedan dess. Glasarbetet var självklart eftersom han gått glasutbildningen på Sandvik 1969.

Om flyttningen säger Tore att han hade gjort diverse på glasbruket en tid men så började disponenten Elving Conradsson bli påstridig och tyckte att han skulle ta på sig att rycka ut på larmen – och då måste man ju bo i Bergdala. Å andra sidan hade ju Tore – som han säger – ”aldrig lärt

sig någonting på riktigt, utan gjort litet av varje” så han ville nog försöka lära sig litet mera om glaset först.

Därför började han på Nya Hyttan i Kosta 1978 och sattes att göra pressglas. Strax blev han uppsökt av fackbasen som menade på att han borde ansluta sig, men efter en stunds palaver sade fackbasen att ”Nä – du har nog rätt. Så’na som du skall inte vara med i facket!” Snart var det Tore som bestämde takten i pressmaskinen, eftersom han var iläggaren, och på torsdagen två veckor efter han hade börjat så gjorde man 615 pressade skålar istället för de 530-550 som brukade göras på en dag. Men då – berättar Tore – sade fackbasen ifrån att så mycket fick man inte göra på en dag. ”Men enda chansen att få pressdjäveln att gå är ju att köra fullt” sade Tore. Nå, det hjälpte inte och på fredagen sade Tore upp sig. ”Men du får allt gå dina fyra veckor” var beskedet, så Tores upplärningstid på Kosta blev i alla fall totalt sex veckor...

Så bar det då av till Bergdala och till diverse olika arbeten på bruket. Som smältare gick Tore i flera år och på den tiden var det olja i ugnen. Men det var fortfarande den gamla vedeldade rundugnen fast man hade satt oljebrännare i den. Brännaren gick att dra undan på en räls ifall det behövdes – och det gjorde det ibland. En gång då det blev strömavbrott, då var Tore 19 år, var ingen av ”de gamla gubbarna” tillstädes, men han hade ju sett hur de vid tidigare tillfällen dragit undan oljebrännaren, tänt i den nedre luckan och sedan matat på med meterved i den övre när det tagit sig – så han gjorde väl likadant. Och det tog sig fint med träull och annat och sedan mata på med ved. Brann gjorde det nog – men inte blev det varmt i ugnen. Istället blev det bara kallare däruppe – fast det var så hett därnere. Så då satte sig Tore att tänka och kom på att man nog skulle skjuta till luckan därnere – och då tog det sig! Så fick han lära sig hur man skall hantera vedeldade glasugnar ...

En annan gång höll han på att smälta och det var nära att han fick stryk för sin insats dagen efter. Smältningen gick till så att man fick hålla koll på en degel i taget och se ifall den var klar, och då öppnade man litet framför den så den inte blev varmare medan man väntade ut de övriga deglarna. Till slut – när alla sex deglarna var väl smälta – stängde man av. Det brukade bli framåt tretiden. Men en natt så sjönk kylvattentrycket till brännaren litet långsamt hela tiden, så det måste

ha läckt någonstans. På morgonen – vid halv åtta – ringde Conradsson: ”Vad i helvete har du gjort med ugnen – det går ju inte att bromsa den!!” (*Det kan tyckas förvånande, men faktum är hos att en dålig oljebrännare kan man få en effektivisering genom att tillsätta små mängder vattenångor.*) Så Tore blev beordrad upp till hyttan för att förklara och resten av den dagen fick man elda en kvart och sedan stänga brännaren en kvart för att inte överhetta. En av de gamla eldarna trodde dock inte på förklaringen: ”Är du så dum, din djävvel, att du tror man kan elda med vatten!” och han hämtade smockan ända från väggen – men den kom aldrig. När man sedan bytte brännare så blev allting som vanligt igen.

Conradsson var ju inte heller så lätt att tas med alla gånger. Tore har alltid varit rökare och Conradsson hade som filosofi att ”röker man med den ena handen och bara jobbar med den andra så skall man bara ha halvt betalt.” Men si, där hade Tore en annan åsikt och aldrig kom de överens. Fast det var ju Conradsson som blev sannspådd till sist och idag är de lätt räknade, de arbetsplatser där man får röka. Det var näst intill dagliga gräl med Conradsson – under arbetstid – men efter arbetstid ”skulle Conradsson ha gett sin sista skjorta till den som behövde den”, säger Tore. Det hände nog så ofta att Conradsson – efter några rejäla gräl under dagen – kunde ringa hem strax före elva på kvällen, han gick alltid och lade sig fem i nio, och säga att ”Hördu du; Det där vi grälade om idag – nog var det väl ganska dumt. Så nu glömmer vi det!” Då hade han legat och grämt sig och vridit sig i nästan två timmar. Men efter den försoningen var allt som vanligt dagen efter igen.

Det näst sista telefonsamtalet Tore hade med Conradsson före hans död är också det typiskt på något sätt: ”Jo du”, säger Conradsson, ”tänka att vi har grälat nästan varje dag i alla år och aldrig varit ovänner.”

Tore har alltid varit en mångsysslare och jobbad på många olika ställen på bruket – eldare, smältare, i hyttan, i sliperiet, i packen. Men han har ju aldrig kunnat sitta stilla, så han har också hunnit med att delta i renoveringen av de två norra längorna i det som nu är Bergdala Härbärke och även i renoveringen av *Kylleskruvbyggningen* som ju inrymmer härbärgets matsal och reception och även är bostad åt värdshusvärden.

Tore var den som öppnade servering 1978 och sålde också korv-med-mos i en liten lucka i väggen under 1979-80. ”Då var det full fart på turismen” säger Tore och nämner att en bra dag med ”lagom väder” – inte för varmt och inte för kallt – kunde man räkna hem en dagskassa på uppemot tretusenfemhundra kronor, och det vid en tid då en korv med mosbricka och en dricka därtill kostade tolv kronor. Det blev närmare trehundra korvportioner på en dag och eftersom försäljningen dels skedde mellan tjugo minuter i tolv och strax efter ett och dels mellan kvart i fyra och halv fem på eftermiddagen, så kunde man räkna ut att det blev drygt två korvar som skulle ut varje minut. ”Så man fick ju lära sig att lägga fram en med den ena handen samtidigt som man tog betalt med den andra” säger Tore, ”annars skulle ju kön ha gått upp i Uppvidinge!”

Efter branden den elfte september 1981 blev Conradsson ensam ägare till bruket och 1984 såldes det vidare ”till några som inte visste något om glas”, som Tore säger. Då lämnade Tore bruket och startade sitt nuvarande företag ”Maskin & Tryckluft” i februari 1985 – och det driver han fortfarande, kompletterat med legosågning med en portabel såg – *Amerikasågen*.

I samband med brukets konkurs 1987 köpte Tore hela glasbruksfastigheten, inklusive disponentvillan. Disponentvillan styckades av och såldes Lars Benne, och det nuvarande värdshuset styckades av och såldes till Karin Benne.

Tore blev dock kvar i Bergdala och driver idag ”Maskin och Tryckluft”, liksom man titt som tätt möter honom ute på vägarna med *Amerikasågen* på släp efter bilen. Nästan alltid med pipan i munnen. För si – ifall man är sin egen så får man röka på jobbet! Så i det fallet fick Conradsson i alla fall tji!

En byggnad – flera verksamheter

Telegrafstation, Föreningen Trägens filial och Utmarkens Diverse.

Huset byggdes i början på 1900-talet. I huset startades Bergdals första lanthandel 1925 då den nybildade kooperativa föreningen hyrde in sig i Artur Pettersons fastighet för 250 kronor om året. Medlemmarna byggde om lokalen och de startade en filial till Kooperativa föreningen Trägen i Hovmantorp.

Den första föreståndarinnan hette Julia Franzen. Hon arbetade under några år men tvingades sluta efter en tragisk olycka då hon en gång skulle stiga av tåget i Hovmantorp och föll så olyckligt att båda benen klipptes av.

Den 11 december 1925 skrev man i fackföreningens protokoll ”Diskussion med anledning av Sven-Erik Karlsson. Hur bör en fackligt organiserad arbetare ställa sig gentemot kooperativismen? Efter en stunds diskussion gjorde avdelningen följande uttalande att en fackföreningsmedlem som inte handlar i den kooperativa affären borde behandlas i likhet med en strejkbrytare” Man beslutade också att en kommitté skulle besöka de medlemmar som man visste inte handlade i kooperativa och höra om anledningen till detta svek.

På 30-talet inrättades telegrafstationen i huset. Artur Petersson och Beda Öhman var föreståndare. Telefonstationen hade öppet till 22.00 varje kväll. I dagens Sverige kanske det är svårt att föreställa sig vilken stor betydelse det hade när telefonen kom till byn.

Senare på 30-talet arbetade en anställd i butiken som kallades ”Muttrik”, Gustav Andersson. Han hade en tand som var lös, och den tog han ut när det kom en kund han inte tyckte om.

Under årens lopp har det funnits café, frisör, och matservering i huset. 1927 kunde de yngsta

barnen som arbetade på bruket (från 7 år) komma och äta här för 2 kronor per dag. Då fick de kaffe på morgonen, frukost, kaffe på dagen och middag på kvällen. Lönen var 2,50 per dag.

Sedan 1977 har huset varit i Annkristin Anderssons och hennes familjs ägo. Huset har renoverats och moderniserats och sedan 1985 bedriver hon företaget Utmarkens diverse i huset. Annkristin arbetar med glas och keramik i form av konsthantverk och unika konstobjekt. Hon arbetar med offentliga uppdrag och finns representerad i många kommuner och landsting runt om i landet. Hon har också haft en mängd utställningar i Sverige, Europa och USA. Annkristin arbetar med glaset i en speciell teknik där hon färgar och överför bilder på floatglas som hon sedan kan forma i ugnen som hon har i sin verkstad. Butiksdelen fungerar idag både som försäljningsställe och ateljé. Ateljén är öppen vid speciella arrangemang eller efter överenskommelse.

Annkristin har också arbetat som pedagog under flera år på Växjö universitet samt gymnasieskolornas estetiska program i Växjö.

Familjen Andersson bodde permanent i Bergdala till 1994 då de flyttade till Växjö och använde sedan bostadsdelen som sommarbostad. Fastigheten såldes våren 2009.

Bergdala Spinnhus

Kerstin Fröberg flyttade till Bergdala på våren 1997.

En av mina idéer var redan från början att skaffa en ordentlig väv- och syateljé - eventuellt i ett uthus på gården. Så småningom insåg jag att det stod ett tomt hus i byn, uppenbarligen en f d butik. Det visade sig att det var gamla Konsum, som sedermera blev ICA och slutligen endast bostadshus - och att det var till salu.

Efter en del funderande köpte jag huset och öppnade Bergdala Spinnhus sommaren 1998. Därmed var en gammal cirkel sluten, och Bergdala har åter ett skrädderi. Huset hade under åren genomgått en del ombyggnader. Det finns till exempel en öppen spis i den lokal som återigen är butik. Det gamla klinkergolvet hade fått heltäckningsmatta, och här och där kunde man under mattan ana att det varit ”något”. Man kunde känna var diskarna stått, det fanns avsågade rör mm under mattan.

En hel del butiksinredning fanns kvar på olika håll i huset - bland annat flera stora mar-

morskivor. På tomten finns två uthus. Det ena garage, det andra med spår av vad som visade sig vara byns gamla andelsfrys. Av frysen återstod endast enstaka rester, varken frysaggregat, väggar eller dörrar fanns kvar. Efter utröjning av spåren från frysen har jag placerat min stora stengavel där.

När jag övertog huset fanns mer än 50 stycken ca 1 meter höga björkar på vad som en gång var parkeringsplats. Det har inte varit alldeles lätt att få bort dem. Dessutom växte två stora blåsippestuvor alldeles nedanför butikstrappan. De har överlevt återöppnandet av butiken.

Möbeltyg från Bergdala Spinnhus

Jag blev upplyst om att det tidigare funnits en bensinstation på tomten, och att tankarna fanns kvar i marken. När bensinbolagen sanerade gamla stationstomter för några år sedan försökte jag få reda i detta, men det visade sig omöjligt. Ingen kunde komma ihåg vare sig vilket bolag det varit, eller när stationen stängdes. Därmed kunde jag inte ansöka om någon sanering, så eventuella föroreningar finns fortfarande kvar.

Nu är alltså gamla butikslokalen åter butik. I butiken står en av mina vävstolar. Den andra stora vävstolen står i vad som tidigare var lagret, som ser ut som en utbyggnad på baksidan av huset. Den gamla lastbryggan finns kvar, men är för närvarande inte användbar. På övervåningen, i vad som ursprungligen var bostaden, har jag syateljén. Där finns också möjlighet att ta emot en gäst,

som inte har något emot att kampera i ”maskinrummet”. Dessutom fanns under några år en musikstudio i källaren.

Bergdala Konstgalleri

År 1977 tog fem konstintresserade initiativet att i konstnären Rune Nilssons ateljé öppna ett konstgalleri. De fem var Åke Kjellsson, Jan Andersson, Trygve Bjurgert, Sören Nilsson och Morgan Svensson.

Första utställningen på Bergdala Konstgalleri var en samlingsutställning med gruppen De Nio i augusti samma år. En av medlemmarna i gruppen ”De Nio” var Rune Nilsson, född strax utanför Bergdala och tidigare verksam konstnär i det som nu är galleriets lokaler från 1960, fram till sin bortgång i februari 1996.

Rune Nilsson är en av de få konstnärer från Lessebo kommun som gått sin konstnärliga utbildning på Konstakademien i Stockholm, Sveriges första konsthögskola.

Galleriet drivs som handelsbolag och har genom sin profil skapat sig en egen position bland Sydsveriges privatdrivna gallerier. Under årens lopp har många framstående konstnärer ställt ut i galleriet, förutom regionens ledande konstnärer även nationellt och internationellt väletablerade namn. Bland dessa kan nämnas Lennart Aschenbrenner, Curt Asker, Erik Höglund, Nils Kölare, Helmtrud Nyström, Lotti Ringström, Ulf Trotzig, Eva Zettervall m.fl. m.fl. Under hösten 2008 presenterades den etthundra utställningen.

Bergdala Konstgalleris Vänförening

Det var det skickensediga året 1997, närmare bestämt lördagen den 22 november.

Efter kvalificerad övertalning från Bergdala Konstgalleris sida godtog då ett antal personer att försöka bilda en vänförening kring galleriet. En fristående förening med uppgift att arbeta med aktiviteter kring galleriets utställningar.

Vid första verksamhetsårets slut hade 163 personer löst medlemskap i Bergdala Konstgalleris Vänförening. Till att ingå i den första styrelsen valdes; Inga-Lill Bergfeldt, Åke Bergqvist, Gunilla Bjurgert, Gunnar Björberg, Pia Brorsson, Marie Pettersson och Åke Pettersson. Att representera galleriet utsågs Åke Kjellsson.

Som någon klok har uttryckt det så lever vi icke av bröd allenast och därmed har hela tiden lagts stor vikt vid det kulinariska. Den första

större sammankomsten var en påskbuffé, en fest som lade ribban för föreningens syn på den lekamliga spisen. Förtäring av god klass har därmed varit ett av föreningens adelsmärken, allt mellan enkel fika via ”En Bullens med bröd” till mer avancerade tillställningar har presenterats.

I galleriets trädgård har arrangerats en mängd olika aktiviteter, grillaftnar, tipsrundor, bluesprogram, trubaduruppträdanden och som exempel, en skämtsam omröstning om Bergdalas stiligaste grillspett.

Konstresor har varit ett stående inslag, Öland, Läckö, Hishult, Prag, Berlin, Halmstad, Skagen, Helsingfors, Örkelljunga med ytterligare några andra mål.

Ett stort antal av de utställande konstnärerna har gärna talat om sin konst. Det har skett under olika former, från en kort presentation, via en längre och faktaspäckad föreläsning till ett uppsluppet kåseri i samband med buffé.

Här några av dessa konstnärer i alfabetisk uppräkningsordning; Åke Bergqvist, Kerstin Cedell, Henrik Edström, Kaj Engström, Annika Jarring, Veikko Kuusela, Stig Morin, Leif Olausson, Lars Palm, Arne Persson, Åke Sander, Roger Simonson, Per Skogler, Gustav Skoglund, Goro Suzuki, Roger Svensson, Kent Wisti.

Vid årsmöten och konstutlottningar har teaterföreställningar av professionell karaktär dominerat utbudet, Riksteatern, Regionteatern Blekinge Kronoberg och Byteatern i Kalmar har svarat för detta. Även den mer traditionella trubaduren har i skämtsam form fått sitt.

En utställning på temat och under rubriken ”Detta är kärlek”, arrangerades med verk av elever från kommunens olika skolor. En jury valde för hängning ett inlämnat verk av var elev. Både

press, anhöriga och den traditionella utställningspubliken hade bara gott att säga. Till detta kan sägas att publikrekordet överträffades vid vernissagen och ett smärre parkeringskaos uppstod i Bergdala. Elever från kommunens musikskola har vid ett flertal tillfällen gett prov på sina färdigheter. Olika gestaltningar och föredrag i varierande ämnen har även förekommit.

Föreningen har också arrangerat barnteater, Regionteaterns ”Pjäsen om Olle” gavs på galleriet inför ett fyrtiotal åskådare. Samtliga arrangemang vid sidan av utställningarna har genomförts i samverkan med ABF och Lessebo Teaterförening.

Levande musik

Musik har alltid intresserat glasarbetare och Bergdala var inget undantag.

Ingrid Liljas far, Axel Petersson, var spelman och han satte sig ibland på förstutrappan med sitt enradiga dragspel och spelade. Då samlades grannarna på gården och lyssnade. Ofta blev det knytkalas. Ibland kom ungdomarna och bad honon spela till dans”.

I familjen fanns sonen Herman och han gick i sin fars fotspår. Hans dansorkester, Hermans Swingers, blev vida berömd på de flesta dansbanor i Småland. Senare kom dottern Margit och mågen Ingvar Karlsson in i orkestern. Hilbert Karlsson, glasblåsare på Strömbergshyttan, efterträdde Knut Karlsson på trummor.

Virde Nilsson, bror till Thor Nilsson och konstnären Rune Nilsson valde musiken och blev en framstående trumpetare i Sveriges Radios Symfoniorkester. Erik Hellsten, glasblåsare på Bergdala, hanterade dragspelet med bravur både i egen orkester och som ackompanjör. PRO Hovmantorp och många andra hade också stor glädje av hans musik.

Badhusföreningen

År 1938 bildades en badhusförening. Andelarna kostade 10 kr och hela bygden ställde upp. På ideell väg byggdes sedan badhuset upp. År 1940 besöktes badet av 1 287 badande, 768 män och 212 kvinnor. Hovmantorpsborna var avundsjuka då de saknade ett badhus. Efter hand minskade behovet och verksamheten lades ned i början av 1970-talet. Vad hände sedan?

Badhuset annonserades ut och hågade spekulanter fick lämna in anbud på huset. Två anbud

lämnades in, ett från Jönköping och ett från Hovmantorp båda på 2 000 kronor. Lottdragning företogs och Willy Fransson i Hovmantorp blev lycklig ägare till byggnaden. Avsikten var att han skulle använda huset till garage. När Willy skulle plocka ned taket, tegelpannor och takstolar ramlade han ner. Som väl var skadade han sig inte. Sedan fraktades allt ner till en redan gjuten bottenplatta vid Willys bostad i Hovmantorp. Något garage blev det inte utan badhuset blev Willys hobbyverkstad där många olika ting tillverkats. Ofta ser man också att rökning av kött och fisk pågår utanför boden.

Tilläggs kan att Willy i sin ägo har ett andelsbevis i Bergdala Badhusförening utfärdat 1937 på Albert Björk, legendarisk glasblåsarmästare på Bergdala Glasbruk.

Röster om bruket och byn

...

För att teckna bilden av en by behövs förutom beskrivningen av dess verksamheter också människorna med sina minnen. Vi låter här några av dessa komma till tals:

Vega Andersson

Född 1919 på Gräsmo, 7 km från Bergdala. Äldst av fyra syskon. Gift med Hilding Andersson från Glasholmen 1946.

– Som barn fick jag tidigt hjälpa till och även på ett litet jordbruk fanns det hur många sysslor som helst, också för de små. Fram till att jag fyllt elva år så hade vi en piga, sedan var jag stor nog att fylla den platsen. Höbärgningen var ett tungt och mycket slitsamt arbete, men man visste ju inget annat. Djuren skulle ha sin skötsel, mjölkning och annat. Det tråkigaste var nog att kärna smör, speciellt sommartid då det kändes som en evighet innan grädden kärnade sig.

Jag gick hela skoltiden i Björneke hos fröken Ebba Berggren från Herråkra. Den sista tiden fick vi en annan lärarinna. Det ämne jag trivdes bäst med i skolan var teckning och det har jag i perioder fortsatt med hela livet.

Konfirmationen blev en speciell historia. Jag tillhörde Herråkra församling men konfirmerades i Ekeberga, detta på grund av att 1934 var det för få elever. Omkring en mil enkel väg var det att cykla, men inte längre än jag skulle ha haft till

Herråkra. Att läsa i Kosta tyckte jag var riktigt bra då jag fick träffa nya kamrater.

Ibland cyklade jag till Kosta och handlade, eftersom det smör vi gjorde hemma såldes där. Jag arbetade sedan hemma på gården tills jag gifte mig och då flyttade jag till Lessebo eftersom Hilding arbetade på pappersbruket.

Det blev också en och annan utflykt från arbetet hemma då min stora hobby och intresse har varit och är måleriet och min far "Albin på Gräsmo", uppmuntrade starkt detta. Han hade själv både anlag och intresse för konsthantverk och ordnade så jag fick måla en termin hos Otte Sköld i Stockholm då jag var tjugo år. Dessförinnan hade jag tecknat mig igenom ett antal Hermodskurser i ämnet. En kurs på en hushållskola gjorde att jag en period, vid sidan av arbetet på gården, ägnade mig åt att väva.

Vi tog 1950 över Hildings föräldrahem, Glasholmen men bodde ett år i Bergdala, närmare bestämt i Hästebäcks skola där lärarbostaden på ett rum och kök var ledig. Skoldelen på nedre våningen användes som församlingshem och ibland hjälpte jag till med att värma upp lokalen inför möten och annat. I detta hus kom konstnären Rune Nilsson senare att ha som ateljé och ett tag även som bostad.

Hilding började samma år på Bergdala glasbruk som eldare och smältare och han arbetade där fram till 1966. Jag vill minnas att bruket installerade oljeeldning då och antalet eldare minskades. Sedan fick Hilding rycka in som smältare då det behövdes, han gick bort 1992.

På Glasholmen hade vi som mest fyra kor samt några grisar. Det blev min lott att sköta hemmet, så jag arbetade aldrig på glasbruket. Med

alla sysslor på gården och tre små barn hemma, Bo, Marianne och Lars, så var sysslorna mer än många och det blev inte så mycket målat eller vävt. Mina svärföräldrar bodde dessutom i huset.

När barnen flyttat ut så kunde jag ta upp måleriet igen, det blev många kurser och ett antal av dessa var kombinerade med resor både inom landet och utrikes. Italien, Norge, Teneriffa och Frankrike var resmålen. Tillsammans med konstnärinnan Ann Wärff (Wolf) tilldelades jag 1982 Lessebo kommuns kulturpris, en utmärkelse jag är mycket glad för.

Jag kan ju ändå säga att jag har stark anknytning till glasbruk då både min man och sväger, mina två söner, svärson och barnbarn har varit glasarbetare. Nästan alla har arbetat på Bergdala och några gör det än. En av de gamla bostadslängorna i Bergdala är döpt till Vega och det känns ju hedrande på något sätt. Jag har också varit med i Lessebo konstklubb sedan starten och jag har ibland utställning i mitt lilla källargalleri. Nu bor jag ensam på Glasholmen men jag har ofta ”pojkar”, barn och barnbarn, här som lunchgäster. Det känns bra att något att lägga händerna på och få känna att man ännu är behövd. Fritiden, eller vad man ska säga, ägnar jag åt att måla en och annan tavla.

Birgitta Henriksson

Född 1946, dotter till glasblåsaren Knut Karlsson och hans maka Margit, född Söderberg, Bergdala. Familjen hade en lägenhet i hyttmästare Oscar Holmkvists hus.

– När jag växte upp fanns där tre affärer, Konsum och två andra. En av affärerna hade Folke och den låg mitt emot där vi bodde. Telefonstationen sköttes av Artur Petersson och i det huset fanns det också en affär. Sedan byggde Kooperativa nytt och blev Konsum. Där var min morbror, Lennart Söderberg, föreståndare innan han flyttade till Hovmantorp och senare till Lineryd.

Jag minns inte så mycket av vad som gjordes på bruket. Servisglas, skålar, kannor och sådant förekom. En sommar jobbade jag dock på bruket. Platschefen Tage Dahl hade en adoptivson och när mamman var krasslig hämtade han mig på bruket för att passa sonen.

Egon Eckerstöm hade slutat, men hans svarta Citroen kommer jag väl ihåg. Så hade vi Bror Nilsson, han bodde i ett litet rum på andra våningen i ett av brukets hus. Han var Bergdalas frisör men också den förste i Bergdala som köpte TV. När det var något extra intressant program var det precis fullt med folk som trängdes i hans rum. Trappan upp till hans rum var väldigt smal.

Bergdala var mycket mer idylliskt innan vägen byggdes om. Det stod två stora ekar utanför affären. Det fanns knappast någon bil, så vi fick lifta om det var något angeläget ärende som skulle uträttas. Det gick visserligen buss och chauffören Busskarlsson var vida känd. Bruket hade egen lastbil med Kalle ”chaufför” Jonsson vid ratten. Han körde glaslådorna till Hovmantorps järnvägsstation. Någon ovänskap tror jag inte fanns. Tanterna gick till varandra på symöten och förmiddagskaffe. Det var två som hette Margit så det blev Margit nord och Margit syd. Min mor var Margit nord och skomakarens fru blev Margit syd.

Jag flyttade från Bergdala som 16-åring men minns med glädje åren på orten. När bruket slog igen 1967 började min far på Sandvik. Talesättet ”En gång Bergdala alltid Bergdala” slog in på honom eftersom han sedan flyttade tillbaka och arbetade där till pensioneringen.

Lars Erik Karlsson

Arbetade i sliperiet på Strömbergshyttans glasbruk från 1966 tills det stängde 1979.

– Det var meningen att jag skulle till Kosta, men två dagar innan ringde de och ville att jag skulle börja på Bergdala. Jag började där i maj 1979. Chef var Elving Conradsson och i sliperiet var John Strömgren bas. Conradsson skötte annars det mesta, men sliperiet begrep han sig inte

på. Han hade för sig att glaset var det färdigt när det lämnat hyttan.

Jag var "allt i allo", sprängare, värmare, packare, alltså allt från hyttan till färdig leverans. Vi var sju man på den kalla sidan när jag kom dit. Till slut var det bara Holger Nielsen och jag kvar. Holger hade problem med synen och när någon anmärkte på att han snedkantat svarade han bara "Det är väl inte så noga". Det gjordes mycket djur, svanskålar och små fåglar. Bergdala-trollet gick som smör. Det levererades många lampor till Jacobsen i Markaryd.

När det blev nya ägare 1984 var det som att vända på handen. Det började göras servisglas med hjälp av en designer. Namntillverkningen försvann eftersom det krävdes så varmt glas för att göra dessa så att glasmassan blev förstörd för all annan tillverkning under förmiddagarna.

År 1987 kom Bernt Stude. Bosse Andersson, Åke Strömgren och Brita Karlsson blev delägare fram till 1994. Det tillverkades många block för export till Norge. De ägare som kom efter dem trodde mig inte när jag sa hur många som hade gjorts, men fakturorna gav klara besked. Det var så stor efterfrågan så de även gjorde block i Urs-hult.

Under Studes tid blev det fler anställda. Själv var jag dock på pappersbruket i Lessebo en tid, men de ringde och bad mig komma tillbaka. Stefan Holmström som också lämnat bruket för Ronneby glashytta fick man tillbaka. Han är kvar än idag.

Det var nära att bruket stupat 1994, men då kom Roland Elofsson, Roland Carlsson, Olov och Mikael Marchal och tog över. De ville också att de som redan hade satsat pengar skulle sätta in

ytterligare och det gjorde de också. Men till slut blev det så att Olov Marchal övertog bruket ensam och 1997 gick Bergdala ihop med Skruf.

Vid en presskonferens på flygplatsen i Växjö fick Marchal frågan "När nu Ålghult gått i konkurs vore det inte lämpligt att involvera det bruket i gruppen? Det heter ju Svenska Glasbruk så det är väl ganska självklart". På onsdagen skrevs kontrakt. Sedan gick det någon månad innan Rosdala kom in i bilden.

Björn Hultqvist kom in 2003. Honom pratade jag med per telefon när konkursen varit och han sa "Kan du hålla tyst så är det Olov och jag som köpt bruket". Vet du vad du ger dig in på frågade jag. "Det vet jag" sa han. Men det dröjde inte länge innan de rök ihop som hund och katt.

Conradsson han var originell. Själv hade jag inga problem. Vi rök ihop ett par gånger och han kom inte in i sliperiet efter det. Han sa "Jag kan inte gå in där för de slänger ut mig". Vågade man inte säga emot honom då var det klippt.

Det gjordes en del glas som Hasse Franzén i Hovmantorp målade. Lite senare under Elofsson och Karlssons tid var Linda Jacobsson och Pia Brorsson målare. De fick sitta ute på lagret innan de fick en målningsateljé. Bengt Lindberg, formgivare, tog fram en målad älg som blev mycket populär.

Jag var ett år på Skruf andra halvåret 2005 eftersom jag blev kommenderad dit. Först vägrade jag för jag hade kommit överens med Olov Marchal om att jag skulle få vara kvar på Bergdala tills jag gick i pension. Men efter stormen Gudrun hade de inte pengar till olja och då ringde de till Monica Strömgren om att hon och jag skulle jobba på Skruf.

På Bergdala gjorde jag allt som tänkas kan. Jag var ansvarig för allt glas från kylröret till lastbryggan. Vi arbetade helt olika på Bergdala och Skruf. Var det 25 beställda av en sort på Skruf så gjorde de hundra bitar för att få fram 25 och då stod det 75 kvar. Kom en ny beställning på samma sort så gjorde de likaväl nya. Min filosofi var att göra alla glas fullt färdiga så de fanns på lagret när en ny beställning kom.

Nicke Lindberg

Började på Bergdala Glasbruk våren 1974 och var där till hösten 1986.

– Först vill jag berätta att Conradssons alltid sa att första gången han kom till Bergdala så skedde det på

cykel. När det gällde sortimentet berättades det, att innan jag började, hade sortimentet ökat dramatiskt. Glasknallarna kom och begärde att bruket skulle göra den eller den saken. Då var han och hämtade en form och med lite förändring så fick bruket en order. Det gick på den tiden.

Jag hade en del duster med Conradsson Jag var med om en endagars strejk 1974. Bolaget var inte med i SAF med de förpliktelser det innebar. Vi hade strejkmöte i ordenshuset kl. 6 på morgonen. Delägarna var också med och strejkade. Det var ett fasligt liv. Conradsson kom ihop sig med Ågren, Fabriks ordförande, och Conradsson erbjöd honom och ombudsman Forsberg, han kallade honom *"Svarte Petter"*, att betala utbildning av Fabriks ombudsmän. När det blev förhandling så var det första Conradsson frågade arbetsgivarens advokat: *"Vad har du i lön?"* Då var det färdigt, *"Ska vi småföretagare betala parasiter"*. Advokaten blev så arg att han slog portföljen i bordet och gick. Från SAF satt Arne Fransson med och han hade bättre tumme med Conradsson. Från Fabriks var även Rolf Svensson med. *"Honom går det aldrig att bli arg på"*, sa Conradsson.

Hyttan brann ner i september 1981. Conradsson var delägare i Lindshammar och efter tre veckor fick vi börja blåsa glas där. Det var ett par privatbilar och en folkvagnsbuss som gick. Vi körde vid 5-tiden på morgonen från Bergdala över Dädesjö och höll på 3 månader.

Vi gjorde vårt eget sortiment. Våra pipor brann ju inne men Conradsson ville ändå vi skulle försöka använda dem. Jag minns att vi gjorde kannor och när jag en gång lyfte ut biten ur ugnen så gick pipan av, vi lånade då pipor på Lindshammar. Vi var inte vana vid deras pipor, de var rena Rolls-Roycepiporna.

Jag var facklig kontaktperson. En dag skulle vi ner till Bergdala. Jag åkte med Conradsson. Han

var så liten så han hade huvudet mellan ekrarna på ratten. Han hade solen mitt i ansiktet. Och jag tänkte när han gasade på i 130 km hur skall detta sluta. Men han var skicklig. Du behöver inte vara orolig, jag har bra syn, sa Conradsson.

När Conradsson lämnade bruket 1984. var det liv i luckan. Stig och dom andra delägarna hade en advokat från Älmhult och det var väldiga förhandlingar fram och tillbaka. Jag satt med som facklig företrädare. Allt reddes dock upp.

Ingrid Andersson-Ågren

Karl-Johan Andersson, Ingrids far, var mästare på Bergdala Glasbruk.

– Jag fick börja på glasbruket på "allvar" 1938 efter att ha sommarjobbat ett par år. Min plats var i sliperiet med diskning, svepning, plocka av och på värmmaskinen. Alltså typiska kvinnojobb. En av kompisarna i sliperiet var min kusin Elsa Hansson och en annan var Gerda Karlsson-Björk. Gustaf Svensson var slipare.

Ägare och brukspatron var Frans Oscar Samuelsson, kallad F.O. Han var snäll men krävande. När semesterlagen trätt i kraft och det krävdes femton arbetsdagar i en månad för att semesterlön skulle utgå släckte han under flera månader efter att kört bruket i fjorton dagar.

Livet för ungdomarna i Bergdala var lugnt. Många ungdomar flyttade från samhället och barnantalet minskade. Det mesta kretsade kring logen med studiecirkclar, dansaftnar mm.

Jag lämnade Bergdala 1943 och flyttade ner till Hovmantorp. Där arbetade jag som hembiträde i ett par familjer, gifte mig 1944 med köpman Åke Ågren och fick fyra barn. 1957 började jag på Sandviks Glasbruk och var där i 33 år.

Kurt Björk

Började som femtonåring på Bergdala Glasbruk 1948 i hyttan, men var där redan på skolloven mellan femte och sjätte klass.

– Det var inbärarejobb, men jag fick också värma pressglas. Efter hand blev det avancemang i omgångar. Jag fick trycka pressen, särskilt minns jag citronpressar.

Vid den här tidpunkten fanns det fyra verkstäder: min far Albert Björks, Birger Karlssons, Einar Karlssons och Birger Ulfs. Min far, Albert Björk, gjorde servisglas, kannor, blomglas etc. Det gjordes också medicinglas, konservburkar mm. Själv blev jag uppblåsare.

På fritiden var logen samlingspunkten, men mitt medlemskap varade bara i fjorton dagar. En kompis på bruket hade införskaffat en knatting brännvin och berusningsgraden gjorde att vi båda ströks.

Ganska tidigt började bruket knaka i fogarna. Kontroverser mellan direktörerna Christian Ditlev Trappaud Saugman, Köpenhamn och Robert Fredrik Brodegaard, New York gjorde att gamla leveransavtal blev annullerade. En stor beställning på kannor gjordes med löfte om fortsättning som aldrig kom. Även andra leveranser till USA gick i stöpet. Marknaden i Sverige hade försummats och lagren växte explosionsartat. Bruket gick i konkurs 1967.

Jag med flera började på Sandvik och jag var kvar där till pensioneringen 1968. Där blev jag också mästare.

Stig Strömgren

Började vid sex års ålder i hyttan.

– Jag fick bära in och jag var så liten så när det gjordes fastblåsta karamellburkar bar man in dem på en stake, En gång gick botten ur och hamnade på armen. Lustigt nog var det inte så ofta man brände sig.

Vi hade sex deglar. Jag fick vara i en flaskverkstad ett tag när jag blev gammal nog. Vi gjorde många flaskor på navel. Inga öl- eller porterflaskor, men däremot fickflaskor och de försågs med knäppkork. Den blå kanten på filbunkar kom tidigt.

Bruket ägdes av F.O, Samuelsson när jag började. Han bodde mest på hotellet i Hovmantorp, men han hade annars lägenhet i villan. Hur han färdades där emellan minns jag inte. Det blev med tiden bussförbindelser, en buss gick över Herråkra-Dädesjö-Växjö och en över Hovmantorp.

Efter konkursen 1967 flyttade jag till Sandvik som benmakare i Albert Björks verkstad, Där fanns också Bosse Andersson, Peter Kirschner, Birger Ulf och Kurt Björk.

Kärleken till Bergdala gjorde att de flesta flyttade hem igen när bruket kom igång 1968.

Linda Olofsson

Började på Bergdala Glasbruk 1995.

– Jag började med att måla glas, mest älgar. Det var en hel serie; fat, dricksglas och tallrikar. Formgivare var Bengt Lindberg. Vi var som mest

fyra stycken som målade. En period fick vi till och med måla i skift, två på dagtid och två på kvällstid.

Det kom nya ägare i januari 1998 då Bergdala gick ihop med Skruf och de ägdes tillsammans med Bert Jonsson och Jan Engström i ledningen. I februari 1998 fick jag flytta ner till Skruf och börja på kontoret. Stämningen på bruket präglades då av osäkerhet.

När jag började var till exempel Roland Karlsson inne på att bygga på traditioner och var tidigt på samma spår som man tänker idag. Varken Olov eller Michael var särskilt insatta i hur glastillverkning fungerade. När det blev Svenska Glasbruk satt Olov fortfarande kvar som VD. Olovs och Michaels andelar minskade när Bert Jonsson och Jan Engström köpte Rosdala och Älghult. Då sattes det in en utomstående VD, Torbjörn Berner, som tidigare varit på Kosta, men han var ingen bra företagsledare.

Det som var så konstigt var att när det var Svenska Glasbruk med bara Skruf och Bergdala var det bara positivt. Vem som drev på att Rosdala och Älghult skulle ingå i gruppen är jag osäker på. Jag glömmer aldrig den dag vi satt på kontoret, det var jag och Karin Johansson, när Bert och Jan kom upp och sa: ”Vi vill bara tala om att det blivit ett glasbruk till i gruppen”. Karin och jag bara tittade på varandra för vi hade papper på hur Rosdala gick. De måste skämta tänkte vi. Med Älghult också släpande efter gick det illa. Bergdala och Skruf hade säkert överlevt. Visserligen hade Bergdala och Skruf lite för lika sortiment, men ändå.

Visst flyttade man produktion mellan bruken. Vissa produkter tillverkades här, men sedan stängdes Bergdala när det började gå riktigt dåligt för bruken. Glasblåsarna fick åka till Skruf och jobba, men då kunde man inte göra glas med blå kant. Arbete i Skruf gällde för Bergdalagubbarna fram till Svenska Glasbruk gick i konkurs. Efter konkursen fick Olov Marchal köpa Bergdala. Kanske var det inte konkurs utan det låg under rekonstruktion, två gånger.

Frilicht köpte bruket när Björn Hultqvist var med. Efter ungefär ett år sålde han sin del och vi gör fortfarande massor av hans produkter.

När jag var på Skruf såg jag tidigt vad som skulle hända. Varken Bergdala, Skruf, Rosdala eller Älghult hade några pengar. Det var check-

kredit, lån och innehållna skatter. Lönerna betalades ut med undantag för en gång och då var det den statliga lönegarantin som gick in.

Nu finns det inte många formgivare. Det är Lars Sestervik, Ulla-Carin Bergqvist och Björn Hultqvist. När nu Mikael Axenbrant är tillbaka blir det säkert något från honom också. I samband med mässor har vi tagit upp en del önskemål med de nya ägarna. Nu när det har satsats så mycket pengar på nya ugnar och på kvalitet måste det till nya produkter och marknadsföring.

Thor Nilsson

Född 1924 på Bergamåla, 2.5 km från Bergdala.

– Efter skolan var det hyttan som gällde och jag började på Bergdala 1938. Efter ett år som inbärare blev jag fotanfångare. Jag var där till 1946 då jag slutade och flyttade till Gnosjö för att jobba som kärnmakare på ett gjuteri. Det var ett smutsigt och sotigt arbete. Jag längtade faktiskt tillbaka till glaset och flyttade tillbaka 1953.

När jag började första gången på Bergdala var jag i Karl-Johan Anderssons verkstad där vi gjorde flaskor: medicinflaskor och pillerburkar, men inga ölfaskor. Vi var åtta man i varje verkstad, inbärare och formhållare inräknad. Det var fyra fulla verkstäder, ibland någon halvverkstad.

Efter återkomsten från Gnosjö hamnade jag hos Albert Björk. Där gjordes mycket drivet, kannor, blomglas, men även servisglas. Albert var rätt så krävande.

När jag kom tillbaka så var Karl-Johan Andersson fortfarande mästare, men han efterträddes senare av Birger Ulf, han hette från början Andersson, men tog sin mors efternamn. Birgers syster Ebba var gift med Albert Björk. 1968 var George Hirsch mästare. Det var förresten fyra med det namnet Valter, Tore, Kjell och Allan.

Ugnen var vedeldad och man fick stoppa in ved var tjugonde minut. Det fanns en stor vedbacke och man kärrade in veden.

Vi hade raka ackord. Själv tjänade jag 2:24 för åtta timmar när jag började. När jag blev fotanfångare steg lönen till 5 kr – en bra löneförhöjning. Förtjänstläget var ojämnt mellan verkstäderna, så det blev gnäll. Albert fick ofta de bästa sorterna.

Den blå kanten fanns med redan när jag började 1938 och den är fortfarande med i produktionen, Bergdalas signum kan man säga. Med

Conradsons inträde vidgades sortimentet i blåkantserien. Vi gjorde också mycket pressat.

Det gjordes också en hel del facettslipat glas. Det gamla sliperiet låg bakom hyttan och har nu reparerats. Man hade endast lyse ibland, för det fanns en oljemotor. 1938 fanns det ingen vattenledning, utan man fick bära in i hinkar. Vi fick också bära in allt vatten som behövdes i hyttan för formblötning. Det var inbärarnas uppgift på rasterna, så de fick aldrig någon rast.

Förr gjorde man det mesta på bruken. Jag minns Gustaf Johansson och Erik på Momålen, som gjorde formar och emballage. Längre tillbaka gjorde man också deglarna. Det var Ragnar Ekmans far som var degelmakare. Till en början körde man också glaset till järnvägen med häst, Henning Bengtsson körde.

Nya tider kom. Men vi på golvet hade ju ingen kontakt med ledningen, vi märkte ändå att det blev bättre när Brodegaards kom in i bilden. Men så småningom släppte majoritetsägarna greppet och Tage Dahl slog till med konkurs. Konkursförvaltaren sa att han aldrig tidigare hade varit med om en konkurs som gått med vinst. Det mesta av produktionen gick vid den här tiden till USA. Massor med kannor fanns kvar vid konkurrensen, och Tage Johansson köpte rubbet.

Efter konkursen 1967 var jag ett år på Sandvik och kom tillbaka 1968 när man startade Bergdala igen. På Sandvik trivdes jag aldrig. Där fick vi göra gamla sorter som det inte gick att tjäna något på. Vi var nog ett tjugotal som flyttade tillbaka till Bergdala. Den nye ägaren, Nils Svensson, ville väl, men fick ge upp efter en tid och då kom Elving Conradsson som i alla fall hade erfarenhet av glas.

Han hade turnerat runt. Åseda, Elme, Sölvesborg och Hyllinge. Vi bildade då ett bolag och jag tror att vi satsade 40 000 kr var, Conradsson, jag, Stig och John Strömgren, Sixten Rickardsson, Gösta Johansson, Erik Hellsten och Göran Strömgren.

Det gick ganska snabbt tills man upptäckte att det fördes dubbel bokföring. Sixten Rickardsson och Elving Conradsson rök ihop, men eftersom jag inget visste höll jag med Elving.

Nu började produktionen med alla namnen, men också mängder med blommor och fiskar. Jag vill minnas att vi öppnade sekundärförsäljning med en gång när vi startade. Vi jobbade och hade visningar på söndagarna. Ställningar byggdes där namnen hängdes ut. Conradsson gjorde namnen

och jobbade ihop med Stig Strömgren som klippte av det rinnande glaset. Jag fick däremot köra och hämta några av de anställda. Först hämtade jag Knut Karlsson och ett par unga som bodde på Nygatan i Hovmantorp och de sov alltid när jag kom ”– Jag är sjuk, sa de yrvaket. – Du är så fan heller, så upp med dig” sa jag. I Lessebo var det ett fruntimmer som skulle hämtas. Jag fick inte ett öre för det, utan jag fick själv köpa bensin och slita på min egen bil. Så fick jag veta att han och Stig tog ut pengar när de jobbade på morgnarna, men då rök jag ihop med Elving.

Jag var med som delägare fram tills bruket såldes 1984. Vi fick 400 000 kr för Bergdala och Strömsnäsbruk men jag tror att det var branden som tog knäcken. Under de goda åren hade Conradsson satt undan pengar till pensioner. Det var minst en miljon. Ni vet inte hur rika ni är sa Conradsson en gång, men varenda öre försvann. Vad vi delägare fick var en restskatt på 30 000 kronor, så visst fick vi något (skratt).

De nya ägarna blev motarbetade av många. Yord Petersson, som fick ta smällen, var bra. Han skrev ett långt brev till mig och tackade för gott samarbete. Conradsson klarade sig, ingen kom åt honom.

Elving Conradsson var två personer. På fritiden när man träffade honom var han man hur bra som helst, men i hyttan var man inte värd någonting. Vi skulle göra benvitt glas och när vi skulle göra smala glas menade han att vi skulle göra dem på halvpost, ”– Det går inte”, sa jag, ”– Gör som jag säger” sa han. Det gör jag inte, sa jag, och tog tag i honom och skulle slänga ut honom. Tyvärr stod det en stol i vägen så dörren gick inte att öppna, annars hade han åkt ut. Då åkte han till doktorn i Lessebo och sa att han hade blivit slagen.

John Strömgren, Thor Nilsson, Stig Strömgren

Blåsa upp glas var han inte så kunnig i, det var namntillverkningen som han kunde. Hans starka sida var att sälja glas och Bergdala kom i ropet både på gott och ont. Han förnyade sortimentet och antalet anställda blev fler. Några bokslut visade han däremot aldrig. Han sa bara att det var bra och upprepade att ni vet inte hur rika ni är. Man var ju så hiskligt dum, man skulle ju krävt öppen redovisning eller skaffat en egen revisor. Efter branden 1981 jobbade vi i Lindshammar. Jag körde en bil, Nicke Lindberg en och Stig Strömgren en tredje och i den hyttan gjorde vi Bergdalas sortiment. Conradsson och Tage Johansson hade ju köpt Lindshammar då så det passade ju. När Skruv sen kom in som delägare i Bergdala då var jag redan pensionär.

Under Conradssontiden blev jag inte direkt förmögen men jag hade ju jobbet kvar och det var aldrig problem med löneutbetalningen. Jag slutade när jag var 68 år, alltså 1992.

På cykel mot Bergdala

© Gunnar Björberg

En söndagstur i mitten av 2000-talet med utgångspunkt i Gräsno by, Ekeberga.

Projektet ”I glasriket - människan - miljön - framtiden” som levererat ett tjugotal böcker i ämnet glasbrukshistoria har förtjänstfullt sammanställt boken ”En gång Bergdala, alltid Bergdala”. Önskas ytterligare fördjupning så kan denna bok rekommenderas, annars välkommen till en personlig söndagstur i Uppvidinge-Lessebobygd.

Gräsno, med anor sedan mitten av 1700-talet består idag av två hus för bostadsändamål. Tidigare fanns ytterligare ett hus, Berghem i Lenhovda socken, ett hus som tidigt flyttats till Öland.

I byn möts tre socknar, eller skiljs om man nu väljer att betrakta det så. Platsen för mötet heter Holek, eller ”Ihåle ek”, efter en uppteckning från mitten av 1700-talet om att där legat en kullfallen ihålig jätteek. Gissningar säger att eken var från 1400-talet. Dylika berättelser har förmågan att för var gång de berättas bli en aning större eller bättre, klart är i alla fall att eken är dokumenterad som gammal. En intressant jämförelse är ”Rumskullaeken” utanför Vimmerby, som nu sägs vara cirka tusen år.

Gräsno by visar sig denna dag från sin finaste sida, strålande sol med en svag och vänlig sydvästlig vind. Efter en förstärkt morgonfika på verandan så bär det i väg. Jag passerar en vällagd stenmur som markerar gränsen mellan Lessebo och Uppvidinge kommuner, men som också utgör gräns mellan byns två hus, Gräsno Ekeberga och Gräsno Herråkra.

En smal och välhållen grusväg bär rakt in i skogen efter en skylt som förkunnar att rakt fram är det 7 km till Bergdala. Till höger över ladugårdsbacken är det 3 km till Heda, som är en gård med mycket gamla anor. En tid ägdes Heda av en bror till hovmålaren Pilo.

Ställen från förr passeras, Hultaletet, Hallö, Rumpelid, Sventaluckykan med flera, namn som i svunnen tid betytt något. Idag är dessa namn till största delen orienteringspunkter för timmertransporter och de punkter där jägare idag positionerar sig. Torpet Hallö hade i äldsta tid namnet ”Råbockadansen”, ett för moderna öron mycket udda namn.

Efter cirka halvmilen på grusväg i tät granskog med enstaka hyggen så öppnar sig landskapet sakta genom att partier av lövskog tränger in i bilden. De första styckena öppen brukad mark efter Gräsno visar sig och en stor välhållen ladugård träder fram på vänster hand. Öppna marker släpper in ljus, även i sinnet, och intrycket förstärks av några betande hästar i hagen till höger om ladugården. Jag är framme i Skeppetorp hos Majken och Rune Bard – en röd så kallad bonnabyggning i två våningar. Rune var skogsarbetare och drev tillsammans med Majken ett litet småbruk vid sidan av skogsarbetet. Idag har de besök av barnen och kaffebordet står dukat på gräsmattan.

Här i Skeppetorp delar sig vägen, vi har Bergdala till vänster och Björneke till höger. Jag trampar vidare mot Bergdala genom det öppna vänliga landskapet. På en höjd efter Skeppetorp står två tranor fridfullt plockande, de drar sig för säkerhets skull en bit in mot skogsbrynet. Så bär det nerför mot en husklunga och jag är framme i Merhult. Britta och Olof Johansson med sonen Åke bor i huset. Merhult som från början bestått av tre gårdar brukas av sonen Åke. Det enda bebodda och senast byggda huset är det första på vänster hand från Gräsno räknat. Till höger, mitt emot detta låg ett äldre hus med gaveln endast någon meter från vägen, en trappsten vittnar om platsen. Huset revs en tid efter att man flyttat därifrån till nuvarande. Det hus som nu är bebott ersatte en mindre och äldre byggnad som brunnit ner och som lär ha varit det äldsta huset i byn. Ett par tjudrade kalvar tittar nyfiket på mig där de ligger och vilar i det gröna.

Nedanförligger Johanssons ytterligare en fastighet som tidsmässigt är något äldre. Den fastigheten ägs av Karl-Erik Johansson i Näsby Lenhovda, vars far Birger var född i Merhult.

Till vänster bakom ”Karl-Eriks” har det anlagts en damm för fiskodling. En natt tömdes dammen och ytterligare några andra dammar av obehöriga ”fiskare” och av Karl-Eriks fiskbestånd återstod intet.

Ett par kilometer uppåt skogen i samma riktning gömmer sig torpet Esperås på en liten öppen höjd i skogen. Den smala skogsvägen är för tillfället sönderkörd av skogsmaskiner och timmertransportörer. Jag noterar att en av unghattarna i Merhult på respektfullt avstånd följer mig någon kilometer över backarna mot Esperås. Där skogsvägen delar sig vänder katten åter hem. Esperås

kan man nå med bil om man tar vägen över Lö-
vås, en liten by på fagereked sidan av Bergdala.
Esperås är nog ett av de få torpen i regionen som
fortfarande saknar elinstallation. På Esperås
bodde Oskar Johansson och hans släkt har stället
som fritidshus.

Till vänster där vägen delar sig innan
Esperås låg ett litet ställe vid namn Skåphult.
Lina och Gustav på "Skåpet" var benämningen,
men fastigheten är sedan länge riven.

Jag vänder åter till Merhult och tar av till
vänster efter ett uthus, i riktning Bergdala. Där
efter en smal åkerväg, behagfullt undanskymt i
sensommargrönskan, ligger f d soldattorpet Björ-
kelund. Här bodde Fritjof Jonasson, smältare på
Bergdala glasbruk. Efter att en gång ha tjärstrukit
stugtaket ramlade han ner och bröt båda benen,
därmed slutade han som smältare och började
spika emballagelådor istället. Stället är sommar-
bostad och innehas av Fritjofs ättlingar, Signe
och Hilding Jonasson. En smal krokig skogsstig,
inte direkt cykelvänlig, förbinder Björkelund
med Bergdala. Stigen mynnar ut bakom glasbru-
ket.

Tillbaka till Merhult, där Britta har dukat
kaffebordet och jag får tillsammans men bullarna
mycket stoff till denna berättelse. Efter kaffet tar
jag grusvägen mot Bergdala och passerar efter en
sugande uppförbacke på höger sida stugan
Nyalund. Stället kallades tidigare för Ahlkvists
efter Ivar Ahlkvist, avsynare på glasbruket.
Ägare fram till 1980-talet var Holger och Erica
Hansen, vilka båda arbetade på glasbruket. Spo-
radiskt nyttjad som sommarbostad tills men en
viss renovering kan tyda på ett ökat framtida nytt-
jande.

Efter ett par vägkrökar har jag passerat ännu
en gräns, jag har nu lämnat Uppvidinge och är
åter i Lessebo kommun och Bergdala glasbruks-
samhälle. På höger sida, ute vid Herr-åkravägen
stötade länge en skylt som delgav oss det glada
och minst sagt optimistiska budskapet TOMTER
TILL SALU.

Efter den glada skylten låg ett av de "nyare"
husen i samhället, det kallades Bengtssons. Vil-
lan som byggdes på 1950-talet av Egon Bengts-
son drabbades av brand ett par veckor innan julen
2003 och resterna revs några dagar innan turist-
säsongens start 2004. Sista boende i huset var
Egon Bengtssons son Bengt-Åke. Sedan somma-
ren 2005 står åter ett hus på tomten. Under 2006

har en kopia av den gamla tidens mjölkbord satts
upp vid infarten, vilket tyder på fast bosättning.

I kanten mellan Bengtssons och nästa fastighet är
röjt för en väg som till synes bär rakt i i skogen.
Efter ett oljeläckage som förorenade den gamla
vattentäkten har man här anlagt en ny brunn för
samhällets behov.

Granne med Bengtssons ligger ett gulbrunt
hyreshus med ett mycket brokigt förflutet. Det
skulle gå att skriva en roman om bara det som rört
sig i och kring huset. Här finns fyra små lägen-
heter och på tredje våningen finns två gavelrum.
I huset bodde bl. a. lagerchefen Henning Johans-
son och sliparen Egon Eckerström.

Fastigheten, "Gula villan", som en längre tid
stått tom och där förfallet hade börjat visa sig har
efter viss renovering rest sig ur sin sömn.

Efter hyreshuset tronar en vit reveterad fastighet
av typen "sockerlåda" och som fortfarande går
under namnet Nya affären, men av de äldre ofta
för "Tryggs" efter siste föreståndaren. Huset
byggdes 1950 som Konsumbutik med förestån-
darens bostad på andra våningen.

Välståndet i samhället ökade kraftigt under 1950-talets sista år, allt fler fick tillgång till bil och de bofasta förlade allt oftare sina större inköp till butiker med bredare sortiment.

Den nya breda och asfalterade vägen ner till Kalmar/Växjövägen (25:an) låg färdig 1967. Denna väg underlättade inte bara transporter för glasbruket, utan den underlättade också de privata inköpsresorna och därmed minskade underlaget för lokala handlare. Konsum i Bergdala lade dock ner verksamheten redan 1962, alltså innan nya vägen anlades, och efter endast tolv år i egen butik. Siste föreståndaren, Trygg, övertog butiken och blev därmed ICA-handlare. Den sagan var slut 1969 och sista affären i Bergdala lades därmed ned. 1983 gick sista turen med butiksbus, dessförinnan körde både chark- och drickabil genom byarna.

Fastigheten var en tid privatbostad och stod sedan en kort period tom tills Bergdala Spinnhus etablerade sig med textilateljé, tillverkning och viss försäljning av exklusiva plagg och tyger. Bakom fastigheten finns en liten byggnad som var samhällets andelsfrys.

Man talar ibland om "Törnrosaslott", nästgranne till affären kallas nu för Lilla Bo, inget slott precis och var länge igenvuxet av buskar och sly. I staketet mot gatan hade rosbuskarna fått gott fäste. Det krävs en viss uppmärksamhet för att se det lilla stället. Enligt flera berättare ska här ha varit en mycket fin trädgård med massor av blommor och rabatter, med tiden helt ödelagd.

Det lilla huset byggdes av Hjalmar Ekman. Litet och sött till stilen men klätt med de mycket praktiska men med dagens ögon sett också den lika fula grå eterniten. Hjalmar Ekman hade här Cykel & Radiohandel på nedre våning, troligen under namnet Bergdala Cykel & Mekaniska

verkstad. På övervåningen var bostaden. Viktor Yngwe köpte Lilla Bo och inrättade på 1930-talet en smedja i gårdshuset. Han sålde efter en tid huset till Einar Karlsson som gjorde bostad i hela huset. Efter att privatbutiken brunnit flyttades sparbanksfilialen till Lilla Bo, banken sköttes av Bror Karlsson. Hans hustru Inga bodde en tid i huset som änka. På 1990-talet gjordes ett kortlivat försök med försäljning av hantverk.

En handskriven skylt på dörren meddelade länge att huset var till salu och sedan mitten av 2000-talet är huset efter varsam renovering åter bebott. Eternitplattorna har fått ge vika för en stilenligt rödmålad träfasad.

Nästa fastighet, Sköldbergs, är mycket lättare att se, det var länge en slags storebror till Lilla Bo men ändå dess raka motsats. Likheten utgjordes av att detta hus är klätt med samma säregna och evinnerliga eternit som grannen en gång var begåvad med. Eternit har troligen begåvats med sitt produktnamn på grund av sin förmodat eviga hållbarhet. Denna estetiskt förfärligt tråkiga produkt kan troligen vara ett av de kommande objekten för K-märkning.

Nåväl, huset har en tilltalande och konsekvent arkitektur, men det positiva intrycket dras ned en aning av den för sin tid vanliga och praktiska fasadbeklädnaden.

Emil Ekman, far till Hjalmar Ekman på Lilla Bo, byggde huset och Emils fru Elvetina hade där ett omtyckt kafé. En senare ägare till fastigheten var hyttmästare Holmqvist som renoverade och byggde till huset. Hus och trädgård hålls nu i ansatt skick av Sköldbbergs, ättlingar till Holmqvist. Fastigheten är sommarbostad.

Jag är nu framme i korsningen där vägen till Växjö är till höger och rakt fram väntar Fagereke. I och med den nya vägens sträckning togs den gamla bykaraktären bort, ett naturligt och spännande vägskalet blev en vanlig fantasilös gatukorsning med trafikdelare och kommunal galvaniserad lyktstolpe.

Nästa hus, "Martins", på höger sida i korsningen är, och har varit bebott, sedan det byggdes 1949. Huset byggdes vid sidan av den gamla dansbanan. Martin Jonasson, smältare på bruket, byggde huset som senare såldes till Åke Strömgren, son till Stig Strömgren. Huset kallas nu endast för Åke Strömgrens efter förra ägaren. Huset är vitt och ligger i en sänka nära korsningen med Växjövägen. Innan nya vägen kom till 1967 strök den gamla förbi i nära anslutning till tomtgränsen.

Jag svänger så till höger ut på nya vägen som också kallas Växjövägen. Efter ett kort stycke väg finns på höger sida lite undanskymt från vägen ett rött välhållet och hus vid namn Bergslund. Huset kallades förr ibland bara för "Svenssons". Konstnären Rune Nilsson bodde i fastigheten en tid.

Sista utpost på Växjövägens högra sida är Hästebäcks skola, i drift mellan 1914 och 1936 och där konstnären Rune Nilsson senare inredde ateljé och bostad 1961 - 1993. Skolan var avsedd för de mindre barnen medan de äldre fick traska iväg till Fagereke skola, en promenad på cirka

fem kilometer räknat från Bergdala. Från och med 1936 fick även de små barnen under en tid ge sig iväg till nämnda skolhus. Skolan låg högt placerad direkt efter Fagereke by mot Lessebo räknat. Huset finns inte längre kvar i sin helhet, men slöjdsalen fungerar nu som fritidsbostad. Efter det att skolan lagts ner fick samtliga barn skolskjuts till Hovmantorp.

Efter Rune Nilssons död disponerar Bergdala Konstgalleri Hästebäcks skola som utställningslokal. Verksamheten har varit framgångsrik och vid vissa evenemang har det märkliga fenomenet "parkeringskaos i Bergdala" uppstått.

Jag stannar för en vilopaus och avsmakar vattnet i galleriets brunn, järn! Svalkad av vattnet sätter jag mig för en stunds ro på galleriets trappa. Tvärs över vägen har jag fastigheten Karlsberg. Den byggdes av en man vid namn Karl Toll som bar epitetet "han var huvudet högre än alla andra".

Skräddare Vikfors hade länge sin verksamhet där. Han var en mycket snäll man bjöd barnen på karameller ur en medhavd plåtask. Vikfors blev med tiden både döv och senil. Han gick bort sig och hittades död utåt Hallö. Birger i Merhult som var med och letade har berättat om detta. Karlsberg är sommarbostad och väl hållet, ägaren besöker ofta men ytterst oregelbundet sitt hus.

Till vänster efter Karlsberg tar jag in på den lilla smala grusvägen och är nu i den gamla byn Hästebäck. Ytterligare en by med samma namn finns i kommunen, den ligger dock i Skruv och ska inte förväxlas med vår by.

Hästebäck har gamla anor och man ser märken i landskapet efter tidig kolonisation. Några små åkerlappar verkar dock vara stenröjda så sent som på 1950-talet, men i övrigt är byn identisk med "det gamla Sverige". Den smala slingrande vägen och de steniga betesvallarna talar tillsammans med de små tegarna där sitt tydliga språk. Ytor som idag är för små för rationellt lantbruk har med sin artrikedom, sin öppna och kuperade landskapsbild ett högt nostalgivärde. De öppna markerna brukas delvis och regionens hästägare hjälper även här förtjänstfullt sätt med att hålla landskapet öppet.

Bakom Karlsberg utefter den gamla byvägen ligger en liten välhållen stuga där vägen går mellan boningshus och uthus. Sommartid bebos huset av familjen Nygårds.

Efter ett kort stycke passerar jag och har på min vänstra sida ett heltidsbebott ställe, Karl Svenssons som brukas av en familj med det stolta namnet Tegnér. Tidigare ägare var Astrid och Erik Svensson. Erik kom från torpet Esperås som omnämns tidigare.

Tredje gården i byn ligger på höger sida och är den ursprungliga huvudgården, Hästebäck. Stället kallades en tid för Kalle Hanssons, ägare vid den tiden var Frida och Karl Hansson. Gården som sedan i slutet av 1960-talet är obobodd ligger vackert inbäddad och skyddad från insyn, tack vare en frodig och lummig grönska. Naturen återtar målmedvetet de ytor den en gång lånat ut. Bonings- och uthus står under ett sakta förfall och åldras vemodigt i en viss skönhet. Ett lättare underhåll sker, någon klipper gräset kring huset och brunnen på andra sidan den smala vägen är rensopad och verkar vara i ordning.

Så var den korta resan genom den gamla byn till ända, den smala slingrande grusvägen slutar och mynnar ut på den asfalterade vägen mellan Bergdala och Fagereke. Innan jag svänger till vänster upp på stora vägen mot Bergdala syns grundresterna av Bergdala Badhus, då beläget vid sidan av den nu snart igenväxta gamla byvägen som en bit löper parallellt med den nya. Den nya tiden som kom med höjd hygienstandard gjorde badandet till en familjeangelägenhet. Efter den sista badgästen, i början av 1970-talet, stod huset en tid öde men innan det totala förfallet slog till så plockades huset ned och finns nu som ”Willy Franssons verkstad” i Hovmantorp, mitt emot ”Villa Bo”.

Ett litet hus som kallas Karl-Fredriks skymtar snett till höger när jag nått upp på stora vägen. Denne Karl-Fredrik lär ha varit en skicklig glasblåsare.

Huset är en gång avstyckat från stamfastigheten Hästebäck, alltså den gård jag nyss passerat. Idag är det lilla huset renoverat och helt moderniserat. Stället kan sägas utgöra en slags gräns mellan Bergdala och byn Lövås, en by som inte beskrivs här. I Lövås fanns kraftverket som levererade ström till byn och i den mån någon behövde mala säd eller få något sågat så var här närmaste kvarn och såg.

Ett kort stycke efter Lövås, i riktning mot Fagereke, ligger IOGT-logen, 3856 Ljusbringaren vars första del byggdes redan på 1910-talet. Nykterhetslogen var den enda nöjeslokal man hade tillgång till.

Så vänder jag åter mot Bergdala och passerar snabbt på vänster sida ett heltidsbebott hus som de senaste 20 åren stått under renovering. Fastigheten kallades Karl-Augusts och är liksom grannens avstyckat från Hästebäcks gård. Karl-August var glasarbetare. Gamla vägen hade här en backe, ”Karlaugustabacken” som nyttjades av barnen för kalkåkning.

Vändpunkten har kommit, jag är tillbaka i Bergdala, närmare bestämt i korsningen med Växjövägen.

Endast ett fåtal meter efter Karl-Augusts ligger ett numera rött boerat hus som byggdes samtidigt med Åke Strömgrens. Huset har inget egentligt namn men kallas ibland för Skomakarns. Robert Pettersson, son till Karl-August byggde huset. Han var packare på bruket och på fritiden skomakare. Vid sidan av huset låg sko-

makarverkstaden vilken i många år lutat i betänklig vinkel, men har efter en tid och av olika skäl gått till vila. Huset är permanentbostad.

Jag stannar upp vid ”vägskälet” och lutar både mig och cykeln mot det som en gång var ett bussgarage med plats för två bussar. Byggnaden ligger tvärs över vägen från ”Skomakarns”, på höger sida av vägen i riktning Herråkra och närmsta granne med Arturs.

Med solen i ansiktet tar jag plats framför de breda dörrarna. Jag blundar och försöker i fantasin ta mig tillbaka till en tid då byn levde kring glasbruket. Här fanns livsmedelsbutiker, kaféer, bensinmack, skomakare, skräddare, frisör, radioaffär, smedja, med mera, med mera. Det går trögt, min fantasi räcker inte riktigt ända fram, jag saknar personliga minnen.

Solen värmer behagligt mot dörrarna ...

Hur som helst, jag får snällt maka på mig när Malkolm Johansson och Karlsson, två av de gamla chaufförerna kommer för att ta en tur med G 212, Bergdalabussen. Kanske tar de upp några passagerare från förr och kör en sväng mellan byarna och stan. Några busshållplatser fanns inte så bussen stannade i stort sett där det stod någon som gav tecken för att vilja åka med. Garaget finns än, även detta i skönt förfall.

Diagonalt över korsningen räknat från Åke Strömgrens ligger Arturs. Artur Pettersson drev kafé och telefonstation i huset. Stationen var i bruk ända fram på 1960-talet. Det berättas att han inte alltid hade så värst mycket att traktera sina kafégäster med, en gång bara en endaste skorpa. I fastigheten drevs under en tid även matservering.

Kooperativa föreningen Trägen i Hovmantorp hyrde här en lägenhet som 1925 utrustades till butiksfilial. Affären lades ned då den nya stod

klar 1950. En av föreståndarna var Gustav ”Muttrik” Andersson.

Fastigheten ägdes länge av keramikern Ann-kristin Andersson som sporadiskt hade försäljning av keramik i butiken som på gavelhörnet skyltar med ”Utmarkens diverse”. Huset var länge sommarbostad men är 2009 sålt.

Nästa hållpunkt utefter genomfarten i riktning Herråkra är en gul tegelvilla och kallas bara Stig Strömgrens. Huset byggdes på den tomt som tidigare var bebyggd med en affär, vilken brann ner i mitten av 1950-talet. Här fanns också bensinmack. Affärsrörelsen drevs länge av Otto Gustavsson, sista innehavare var Börje Hermansson som efter branden drev sin rörelse en kort tid i Konsums gamla lokal hos Arturs. Även detta hus har på senare tid fått nya ägare.

Vid en liten återvändsgata till höger efter Arturs och i samma riktning som nya Växjövägen passeras Stig Strömgrens garageinfart och sedan på vänster hand finns ytterligare två villor. Båda är byggda i början av 1960-talet. Den första kallas Sven Bards. Sven är bror till Rune Bard i Skeppetorp. Längst ner på gatan ligger Tore Johanssons villa. Tore driver en mekanisk verkstad i närheten av glasbruket.

I fortsatt riktning mot Herråkra, efter Stigs ligger en större träfastighet som varit disponentbostad. Denna har genom åren utsatts för på-, om- och tillbyggnation i flera omgångar och riktningar.

Den legendariske disponenten och glasmannen Elving Conradsson bodde i huset under sin tid på bruket. I mitten av 2000-talet målades huset vitt och nytt taktegel lades. Full aktivitet råder och huset är verkligen bebott.

Nedervåningen användes på 60-talet som brukets första lokal för försäljning av sekundärglas. Huset kallas ibland för Dahls.

Nästa fastighet på höger sida ligger vid infarten till sekundärförsäljning. En och hyttan. Den kallades Kylleskruvabyggnaden efter att virke vid byggnationen tagits från en fastighet vid Kylleskrivs gamla glasbruk. En tid kallades huset för Terminalen, nu i dagligt tal Vandrarhemmet eller Bergdala Vårdshus. Huset är tillbyggt med stor serveringsdel, renoverat och utrustat med modernt kök. Här drivs restaurang och kaféverksamhet.

Rakt fram i riktning Herråkra, finns på höger sida två brukskaserner i klassisk bruksarkitektur. Dessa låga röda trälängor används nu som vandrarhem. I lägenheten längst bort mot Herråkra hade Bror Nilsson frisörverksamhet.

Dessa längor har nu fått namn och är vederbörligen döpta, det ena heter Vega efter Vega Andersson och det andra heter Oskar efter hyttmästaren Oskar Holmqvist. Namnen i klassisk Bergdala-design i vitt glas sitter på respektive husgavel.

På en höjd mellan de två kasernerna och bruket finns ytterligare en byggnad. Denna är klassiskt röd och i två våningar. En tid bodde John Strömgren här, bror till Stig. Huset var en tid bland annat lektrum för besökande barn, utställningslokal, ateljé och verkstad för formgivaren Tommy Bremberg. En kort tid var här försäljning av diverse turistprylar, billigt importerat glas och keramik.

Som sista utpost i byn med riktning Herråkra ligger ett hus i två våningar. Det kallas "Strömgrens" och är bröderna Strömgrens föräldrahem. Karl Strömgren var smed och hade sin smedja på andra sidan Herråkravägen, sporadisk verksamhet ända till slutet av 1930-talet, smedjan är sedan länge riven. En av bröderna, Gottfrid, behöll föräldrahemmet. Den fjärde brodern, Harry, flyttade tidigt från Bergdala. Huset har i omgångar varit till salu, men är åter bebott och en viss renovering har skett.

Ett tack till de boende i Skeppetorp och Merhult, samt till Birgitta på Folkets Hus som givit färg till denna lilla odyssé.

Bilaga 1

Anställda på Bergdala Glasbruk 1941

Se bild sid. 5

Övre raden fr v

Bror Karlsson	hyttan
Erik Johansson	formsnickare
Sigfrid Söderberg	hyttan
Kjell Hirsch	hyttan
Einar Svensson	hyttan
Ragnar Hansson	hyttan
Gustaf Johansson	sliperiet
Hilding Jonsson	hyttan

Andra raden fr v

Anton Petersson	packare
Valter Petersson	sliperiet
Georg Axelsson	hyttan
Birger Karlsson	hyttan
Valter Hirsch	hyttan
Stig Strömgren	hyttan
Thor Nilsson	hyttan
Albert Björk	hyttan
Fritiof Nilsson	hyttan
John Söderberg	hyttan

Tredje raden fr v

Gustaf Svensson	sliperiet
Valfrid Gustavsson	sliperiet
Gösta Karlsson Björk	sliperiet
Einar Karlsson	hyttan
Janne Bergman	hyttan
Rune Johansson	hyttan
Allan Hirsch	hyttan
Karl-Johan Andersson	hyttan
Birger Andersson Ulf	hyttan

Främre raden fr v

Bror Nilsson	hyttan
Knut Karlsson	hyttan
Ingrid Andersson-Ågren	sliperiet
Elsa Hansson	sliperiet
Gerda Karlsson	sliperiet
Tor Johansson	bokhållare
Oscar Holmkvist	hyttmästare
Frans Oscar Samuelsson	brukspatron
Axel Petersson	hyttan
Henning Holmkvist	uppläggare

Föreningen Glas i Hovmantorp har som sin uppgift att dokumentera glasbruken, glasarbetarna, glasbruksägarna samt glasbrukssamhällenas uppkomst och utveckling, men också avveckling och nedläggning.

År 2009 när detta nedtecknas återstår i Hovmantorp endast ett igång varande bruk – en sammanslagning av Bergdala glasbruk och Studioglas Strömbergshyttan med totalt 8 anställda. Antalet glasbruk har som mest uppgått till 10. Dessutom har det funnits sk privatsliperier, målerier och en spegelfabrik.

Glashistorien startade 1860 med Hofmantorps Glasbruk som betraktades som ett av landets största och jämbördigt med t ex Kosta. Så följde slag i slag Lindefors, omdöpt 1933 till Strömbergshyttan, Bergdala, Sandvik, Hofmantorps Nya Glasbruk (från 1946 Hovmantorps Glasbruk). 1968 är företagsnamnet Hovmantorps Glasbruk Bengtner & co. Totalt har mer än 800 personer haft sin utkomst direkt från glashanteringen. Tillkommer så nämnda kringaktiviteter.

Framtiden vågar vi påstå är synnerligen mörk. Det manuellt framställda glaset kommer tyvärr att få svårt att hävda sig mot väl utvecklade processtillverkning samt från länder med billig arbetskraft och därmed låga tillverkningskostnader.

Denna skrift är knuten till utställningen med samma namn och är utarbetad efter ett upplägg och en idé av Åke Pettersson, Hovmantorp. Redaktionskommitté Jan Andersson och Gunnar Björberg.

De som arbetat med utställningen är Allan Pettersson, Anders Lindqvist, Björn Zethraeus, Gunnar Björberg, Håkan Henriksson, Kerstin Fröberg, Klaus Bengtner, Monika Lindstedt, Nicke Lindberg och Roland Stern.

Ett stort tack till alla som på ett eller annat sätt bidragit till utställningen och skriften, samt ett speciellt tack till professor Olle Krantz, som inte glömt sin uppväxt i en glasblåsarmästarefamilj i Hovmantorp, för hans uppsats om Bergdala glasbruk och dess plats i svensk glasindustri.

Bergdala glasbruk – några viktiga årtal i sammandrag

- 1889 Bergdala glasbruk anläggs som annexbruk till Lindefors glasbruk
- 1897 Hyttan brinner ned med återuppförs, produktionen flyttades till Lindefors
- 1903 Glasarbetet återupptas
- 1905 Fackförening bildas
- 1907 Hermansenugn installeras
- 1919 Bruket övertas av Frans Oscar Samuelsson, Hovmantorp
- 1943 Bruket övertas av familjen Dahl, med Fritz Dahl som disponent
- 1944 Fritz Dahl avlider, ersätts av Gottfrid Dahl
- 1948 Tage Dahl blir disponent
- 1954 Firma Brodegaard i New York köper 51% av aktierna
- 1967 konkurs
- 1968 Driften återupptas av Firma Ulf Svensson, Mjölby
- 1970 Löntagareägt med Elving Conradsson som vd
- 1974 Endagsstrejk
- 1981 Hyttan brinner ned men återuppbyggs
- 1984 Bruket utannonseras till försäljning
- 1984 Firma Watch Out ny ägare
- 1987 Berndt Stude & co övertar bruket
- 1994 nya ägare: Roland Elofsson, Roland Carlsson, Olov & Michael Marchal
- 1997 Svenska Glasbruk bildas av Bergdala, Rosdala, Skruf och Älghult
- 2003 Olov Marchal och Björn Hultqvist övertar bruket
- 2005 AB Frilight i Borås går in som ägare
- 2007 Studioglas Strömbergshyttan flyttar sin tillverkning till Bergdala
- 2008 Rundugnen från 1907 släcks och ersätts av två eluppvärmda endegelsugnar
- 2009 namnbyte till Studioglas Bergdala

Tidigare publikationer utgivna av Föreningen GLAS i HOVMANTORP

Vissa titlar finns fortfarande att köpa hos föreningen.
Kontakta Hovmantorps Folkets Hus, 0478 – 420 45

1996	Kosta – Danmark – Hovmantorp	<i>Hugo Johansson berättar</i>
1997	Ett glasblåsarliv – 12 glasbruk	<i>Kjell Andersson på Glasholmen berättar</i>
1998	Hovmantorp – ett ovanligt vanligt glasbruk	<i>Red. Rune B Axelsson</i>
1999	Pressglas från Hovmantorpsbruken	<i>Katalog</i>
2000	Lindfors – Strömbergshyttan	<i>Från simpelt glas till skimrande kristall</i>
2001	Bruksföremål från Hovmantorp	<i>Red. Åke Pettersson</i>
2002	Tradition – Förnyelse	<i>Om glasformgivning vid hovmantorpsbruken</i>
2003	Slipat glas från Hovmantorpsbruken	<i>Lena Bergström och Avanti på Sandvik</i>
2004	Glas till tusen	<i>Från supkopp till djävulsglas</i>
2005	115 år blev det	<i>Röster från Sandviks glasbruk</i>
2007	Verner Bergman och hans glas	<i>Utställningskatalog</i>

Föreningen Glas i Hovmantorp är en sammanslutning som startade för att dokumentera historien kring glasbruken i Hovmantorps köping.

Föreningen har senare utökat sin verksamhet, och driver sedan 2015 Bergdala Glastekniska Museum, som ligger i anslutning till Bergdala glasbruk.

Föreningen har en hemsida, <http://glasihovmantorp.blogspot.se>. Här finns uppgift om hur du går tillväga för att bli medlem.

Museet har en egen hemsida, <http://bergdala-glastekniska-museum.se>